บทที่ 4
ผลการวิเคราะห์ข้อมูล

การวิจัยครั้งนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการให้ความหมาย ประสบการณ์ กระบวนการเรียนรู้และการสืบทอด "เพลงโหงฟาง" ทั้งนี้เพื่อประโยชน์ รวมทั้งแสวงหาแนวทางในการธำรงรักษา "เพลงโหงฟาง" ของชุมชนอำเภอเมืองตราด จังหวัดตราด เพื่อเป็นการอนุรักษ์ให้เพลงพื้นบ้าน ซึ่งมีเอกลักษณ์เฉพาะถิ่นของจังหวัดตราดให้คงอยู่

ผู้วิจัยได้ดำเนินการศึกษาข้อมูลต่าง ๆ จากเอกสาร ลงพื้นที่สัมภาษณ์ พ่อเพลง แม่เพลง ใช้วิธีการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก เมื่อดำเนินการรวบรวมข้อมูลได้ตามวัตถุประสงค์การวิจัยแล้ว นำเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูลตามลำดับดังนี้

1. สนามที่ศึกษา
   1.1 วิถีชีวิตและวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับเพลงโหงฟางของชาวนาตราด
   1.2 ลักษณะและตัวอย่างคำร้อง เนื้อหาของเพลงโหงฟาง
2. การให้ความหมายของการเรียนรู้และสืบทอดเพลงโหงฟาง
3. ประสบการณ์การเรียนรู้และสืบทอดเพลงโหงฟางในอดีต
   3.1 แบบทางตรง
   3.2 แบบทางอ้อม
   3.3 แบบครูพักลักจำ
   3.4 โดยการปฏิบัติจริง
4. กระบวนการเรียนรู้และสืบทอด "เพลงโหงฟาง" ในปัจจุบันมีดังนี้คือ
   4.1 กระบวนการเรียนรู้ "เพลงโหงฟาง" มี 4 ขั้นตอน
      4.1.1 สร้างความรู้ความเข้าใจ
      4.1.2 ฝึกปฏิบัติจริง
      4.1.3 ปรับปรุงแก้ไข
      4.1.4 นำไปประยุกต์ใช้
   4.2 กระบวนการสืบทอด "เพลงโหงฟาง" มี 3 ขั้นตอน
      4.2.1 การเผยแพร่โดยการร้องและเล่นให้ผู้อื่นรับรู้และมองเห็นคุณค่า
      4.2.2 การกระทำอย่างต่อเนื่อง โดยมีการร้องและเล่นต่าง ๆ ตามโอกาสที่เหมาะสมในสังคม

มหาวิทยาลัยบูรพา Burapha University

4.2.3 การฝึกหัดคนรุ่นใหม่ให้เห็นคุณค่าและมีความสามารถในการร้องและเล่น

5. แนวทางในการธำรงรักษา "เพลงโหงฟาง"

5.1 การมีส่วนร่วมระหว่างชุมชนและสถานศึกษา

5.2 จัดทำหลักสูตรท้องถิ่น

5.3 ผลิตสื่อเพื่อเผยแพร่

ข้อมูลทั่วไป

จากบริบทของจังหวัดตราดในปัจจุบัน แม้ว่าการประกอบอาชีพเกษตรกรรมโดยเฉพาะอาชีพทำนา ไม่ใช่อาชีพหลักของชาวตราด แต่อำเภอเมืองตราดยังมีพื้นที่ทำการเกษตร รวมถึงครัวเรือนที่ประกอบอาชีพเกษตรกรจำนวนมากเป็นอันดับ 1 เมื่อเทียบกับอำเภออื่น ๆ เป็นพื้นที่ที่มีประชากรประกอบอาชีพการทำนามากที่สุด ดังนั้นจึงปรากฏ "เพลงโหงฟาง" และพบพ่อเพลงแม่เพลงส่วนใหญ่อยู่ในพื้นที่อำเภอเมืองตราด หากเปรียบเทียบการประกอบอาชีพหลักของชาวตราดเมื่อ 20-30 ปีที่แล้ว ความเจริญด้านเทคโนโลยีการประกอบอาชีพที่เป็นอุปกรณ์ช่วยผ่อนแรงในการประกอบอาชีพยังไม่มากนัก คนในชุมชนส่วนหนึ่งมีความเชื่อบางประการเกี่ยวกับการทำนาวิธีเก่า ๆ ดั้งเดิม และเมื่อสอบถามผู้ให้ข้อมูลสำคัญที่เป็นพ่อเพลง แม่เพลง ศิลปินพื้นบ้าน ในชุมชนอำเภอเมืองตราด และผู้ที่เกี่ยวข้อง หรือมีประสบการณ์ในการทำนา เคยร้อง เคยร่วมกิจกรรมการนวดข้าวสงฟางในอดีต จะบอกความรู้สึกว่ามีความผูกพัน ระลึกถึงบรรยากาศ ภาพเหตุการณ์ในอดีตที่ประทับใจ จดจำได้อย่างแม่นยำ การศึกษาภูมิปัญญา "เพลงโหงฟาง" จึงมีผลต่อการดำรงชีวิต ซึ่งมีความเกี่ยวข้องกับกระบวนการเรียนรู้และการสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชนที่ศึกษา

1. **วิถีชีวิตและวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับเพลงโหงฟางของชาวนาตราด**

"เพลงโหงฟาง" เกิดขึ้นจากวิถีชีวิตและวัฒนธรรมพื้นบ้านของชาวนาตราดดั้งเดิม และวิวัฒนาการมาเรื่อย ๆ ตั้งแต่ทำนา โดยมีจุดประสงค์ให้ได้เมล็ดข้าวเปลือกมาเป็นอาหารหลักและเป็นเมล็ดพันธุ์ ใช้ภูมิปัญญาชาวบ้านคิดค้นวิธีการทำงานที่มีอุปกรณ์ช่วยให้การทำงานไม่ต้องเหน็ดเหนื่อยมาก พยายามคิดค้นวิธีช่วยผ่อนแรงในการทำงาน ตั้งแต่ใช้อุปกรณ์ช่วย หากุศโลบายต่าง ๆ นานา จนพบว่ามีวิธีหนึ่งที่ช่วยเสริมแรงให้การทำงานเกิดความสนุกสนาน รู้สึกไม่เบื่อหน่าย โดยนำความบันเทิง เพิ่มสีสัน สร้างจุดสนใจ สอดแทรกเข้ากับการทำงาน และมีการพัฒนาขึ้นมาตามลำดับจนกลายเป็นเพลงพื้นบ้านที่เรียกว่า "เพลงโหงฟาง" ดังที่เห็นในปัจจุบัน ผู้ที่มีอาชีพชาวนาประกอบอาชีพโดยการทำนาเป็นหลัก ทำสืบต่อกันมาตั้งแต่บรรพบุรุษถึงปัจจุบัน มีกระบวนการทำนาเริ่มตั้งแต่การเตรียมการคัดเลือกเมล็ดพันธุ์ข้าวที่ดี อวบสมบูรณ์ ต้องผ่านขั้นตอน

มหาวิทยาลัยบูรพา Burapha University

อย่างไรบ้าง จนกระทั่งเสร็จสิ้นการเก็บเกี่ยวนวดข้าวเปลี่ยนสภาพจากรวงข้าวเป็นเมล็ดข้าว ในขั้นตอนเหล่านี้จะมีพิธีกรรม ความเชื่อมากมาย เช่น การเลือกวันสิริมงคล การถือโชคถือลางให้ถูกต้องตามตำราหรือตามคำบอกเล่าของบรรพบุรุษที่ยึดถือสืบต่อกันมาช้านาน โดยเฉพาะในเรื่องของการผลิตข้าว ซึ่งจะมีการทำขวัญข้าวหลายช่วงเวลา ช่วงข้าวเริ่มตั้งท้อง ช่วงขนข้าวเข้ายุ้งก็มีการทำขวัญ ก่อนนวดข้าวก็มีการทำขวัญลาน ดังที่พบในเนื้อหาของ “เพลงโหงฟาง” สำนวนของนายแคว้น ใจเที่ยง พ่อเพลงตำบลหนองโสน ดังนี้

“พอแรมสิบห้าค่ำเดือนอ้าย *บ้านลุงใยจะนวดลาน*
เขาหาก๋งสอนมาทำขวัญ *ตอนจะนวดลานแต่ละปี”*

ภาพที่ 3 การทำขวัญข้าว

แสดงว่าในปีหนึ่ง ๆ ก่อนที่จะทำการนวดข้าวก็ต้องมีการทำขวัญข้าว ต้องหาหมอขวัญมาประกอบพิธีกรรมทำขวัญข้าว โดยนำข้าวมาลอมเป็นกองสูง ซึ่งในการทำขวัญข้าวจะต้องมีบายศรี เครื่องเซ่นไหว้ มีอาหารคาวหวาน ผลไม้ ของหวานจัดใส่ถาด เพื่อเป็นการไหว้รุกขเทวดาเจ้าที่เจ้าทางที่อยู่ท่ามกลางทุ่งนา เมื่อหมอขวัญประกอบพิธีกรรม และทำขวัญข้าวเสร็จแล้วจะทำการลาของไหว้ ซึ่งถือว่าเป็นอาหารทิพย์ สิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลายรับการบูชาแล้ว ที่เหลือชาวนาจะกินอาหารเหล่านั้นให้หมดถือว่ารับสิ่งที่เป็นมงคลเข้ามาใส่ตัว ขับไล่สิ่งชั่วร้ายออกไป การร้องเพลงทำขวัญข้าวร้องเพื่อความอุดมสมบูรณ์หรืออีกนัยหนึ่งเพื่อให้ข้าวมีความสุข ชาวนาให้ความสำคัญกับต้นข้าว โดยมีการเปรียบเทียบเริ่มตั้งแต่ยังเป็นต้นอ่อนเข้าสู่วัยสาวและเมื่อข้าวจะออกรวงต้องมีการตั้งท้องต้องมีอาการแพ้ท้อง จะต้องจัดของเปรี้ยว ของหวาน อุปกรณ์เสริมสวย สร้างรั้วกำหนดเขตที่อยู่เพื่อไม่ให้สิ่งชั่วร้ายเข้ามากล้ำกราย ดังคำพูดของพ่อเพลงบ้านหนองโสน อายุ 69 ปี ดังนี้

มหาวิทยาลัยบูรพา Burapha University

"ตอนต้นข้าวยังยืนอยู่ก็ต้องทำขวัญต้นข้าว มีการปักเฉลว (เป็นการแสดงอาณาเขต) คนโบราณเรียกว่า "ตะกรุด" เหมือนคนตั้งครรภ์แล้วทำตะกรุดป้องกันภูตผี ปีศาจ เฉลว ทำจากไม้ระกำหรือไม้ไผ่ สานเป็นตา 6 เหลี่ยม ปกติจะมีชะลอมเล็ก ๆ ใส่กระยาสารท ส้ม มะขาม ส้มโอ แป้ง หวี ขนมหวาน แขวนไว้ด้วย ถือว่าแม่โพสพตั้งครรภ์ มีอาการแพ้ท้องต้องบำรุงขวัญให้ดี ผลผลิตจะได้เต็มเม็ดเต็มหน่วย"

ดังคำพูดนี้แสดงว่าคนในชุมชนมีความเชื่อ ความศรัทธาในการสร้างความเป็นสิริมงคล โดยเฉพาะในกระบวนการทำนานวดข้าว ที่จะต้องเพิ่มความพิถีพิถันละเอียดอ่อนเข้าใจเปรียบเทียบว่าแม่โพสพตั้งท้อง ต้องจัดหาของเปรี้ยวให้เพื่อจะได้คลายจากอาการแพ้ท้อง เป็นความรู้สึกเอื้ออาทร เมื่อแม่โพสพมีความสุขก็จะส่งผลให้ได้ผลผลิตที่ดีมีปริมาณมาก เป็นการตอบแทนชาวนาเช่นกัน สิ่งนี้จะช่วยฝึกคนด้านจิตใจให้อ่อนโยน รู้จักเอาใจเขามาใส่ใจเรา เข้าใจในหลักของธรรมชาติ ขณะเดียวกันก็เป็นภูมิปัญญาชาวบ้านที่เกิดขึ้นมาตั้งแต่สมัยโบราณทำแล้วเกิดผลดีจึงถือปฏิบัติสืบต่อกันมาจนกลายเป็นวัฒนธรรมประเพณี เป็นเอกลักษณ์ท้องถิ่นที่สามารถนำไปเป็นต้นแบบในเรื่องการดำรงชีวิตแบบเศรษฐกิจพอเพียงได้ในปัจจุบัน

ในอดีตชาวนาทั้งหญิงและชายเก็บเกี่ยวข้าวด้วยวิธีการแบบโบราณ โดยใช้เคียวเกี่ยวข้าว- เมื่อข้าวเต็มกำมือก็จะวางกองรวมกันเป็นกอง ๆ เป็นระยะ ๆ อย่างเป็นระเบียบเรียบร้อย และช่วยกันใช้ต้นข้าวที่ยังมีรวงข้าว ควั่นเข้าด้วยกันให้ได้เป็นเส้นยาว เพื่อนำมามัดกองข้าวรวมเป็นฟ่อนข้าว ชาวนาจะมีความรอบรู้และรอบคอบในวิธีการทำนาทุกขั้นตอน จังหวัดตราดเป็นจังหวัดที่มีฝนตกชุก ไม่ว่าจะเป็นช่วงฤดูใด แม้แต่ฤดูกาลเก็บเกี่ยว ดังนั้นชาวนาจึงใช้ภูมิปัญญาชาวบ้านนำฟ่อนข้าวไปวางผึ่งที่ท้องนาบ้าง ทำร้านไม้บ้างโดยเจตนาให้ฟ่อนข้าวเหล่านั้นแห้งสนิท หลังจากนั้นต้องมีการเตรียมลานใหญ่เพื่อใช้ในการนวดข้าว เมื่อถึงขั้นตอนนี้ทั้งเด็กและผู้ใหญ่ ทั้งในหมู่บ้านและนอกหมู่บ้านจะมารวมตัวกันเป็นคนกลุ่มใหญ่ ประกอบกิจกรรมการนวดข้าวที่สนุกสนาน เฮฮา จนลืมคำนึงถึงความเหน็ดเหนื่อย กลุ่มแม่บ้านก็จะร่วมกันทำอาหารคาวหวานและขนม เพื่อนำไปเลี้ยงกลุ่มพ่องาน แม่งาน ที่ต้องลงแรงทำงานหนักในการลอมข้าวไว้รอบเสาเกียด ให้ฟ่อนข้าวตั้งรวงขึ้นและจัดเรียงให้แน่นมั่นคง พร้อมที่จะรองรับน้ำหนักจากควายที่ชาวนาหลายคนนำมาผูกพวนกันเป็นตับ เรียกว่า "การพวนควาย" ในการพวนควายต้องมีผู้ชำนาญการในการจัดเรียงควาย ในหมู่ชาวนาจะรู้กันดีว่าควายตัวใดเหมาะสมที่จะอยู่ด้านในสุดของเสาเกียด เรียกว่า **"ควายต้น"** ซึ่ง *"ควายต้น"* จะเดินเป็นวงกลมวงแรกระยะทางน้อยที่สุดเพราะอยู่ชิดกับเสาเกียด สำหรับควายตัวที่สามที่ห่างออกมาจากตัวในสุดจะเรียกตำแหน่งนี้ว่า **"ควายธำมรงค์"** การที่ชาวบ้านเรียกตำแหน่งควายตัวที่สามว่า "ธำมรงค์" นี้ ศิลปินพื้นบ้านตำบลหนองโสน อายุ 69 ปี อธิบายว่า

มหาวิทยาลัยบูรพา Burapha University

"ควายในตำแหน่งตัวที่สามนี้มีความสำคัญที่จะต้องบังคับทิศทางการวิ่งของควาย 2 ตัวที่อยู่ข้างหน้า และควายที่อยู่ลำดับถัดไปทั้งหมด (อาจมีจำนวนมากกว่า 2 ตัวเท่าใดก็ได้ ขึ้นอยู่กับขนาดความกว้างของลานข้าว และปริมาณข้าวที่ตกฟ่อน) ให้เป็นแถวตรงวนไปรอบเสาเกียด และทำหน้าที่ประหนึ่งเป็นผู้ควบคุมแถวของควายตั้งแต่ควายเริ่มออกเดินจนกว่าชาวนาผู้ควบคุมควายจะหยุดการเดิน"

รายละเอียดการกำหนดตำแหน่งควายที่ย่ำข้าว สามารถพิจารณาได้จากเนื้อร้องสำนวนของนายประโยชน์ เรืองศิลป์ พ่อเพลงตำบลหนองโสน (ผนวก ค) ดังนี้

- เอ่อ...เออ...เอิ๋ง...เอย...ว่าภารนี้เป็นภารสำคัญ ลุงเสริฐเขาจัดสรรควายปลาย...
- ลุงเทิงเขามีรองคอ เขาพะเน้าพะนอยิ่งนัก เขาเป็นคนมีใจรักเพราะทำนากับควาย
- โชคชัยเขาก็มีธำมรงค์พอใช้ได้ รูปสมทรงสมสง่า พรรคพวกเดินมาบอกว่าสวยใช้ได้
- ลอยนี้เป็นลอยใหญ่ ดูควายปลายเหนื่อยอ่อน ลุงเสริฐเขาบอกว่าพอก่อนขอเปลี่ยนเป็นตัวใหม่
- ลุงทอกเขาก็มีควายดีฝีตีนยังงี้ค่อยยังชั่ว อ้อ...ของลุงโฉดมีอีกตัวฝีตีนค่อยยังชั่วใช้ได้
- ลานนี้เรามาสนุก ทุก ๆ คนเฮฮา โน่นลุงฉัตรเดินมาเพราะเขาเป็นนักเลงควาย
- เอ่อ...เออ...เอิ๋ง...เอย...ธำมรงค์ก็หล่อ รองคอก็ไวหันมาชมควายปลายวิ่งได้ดังใจพระไว

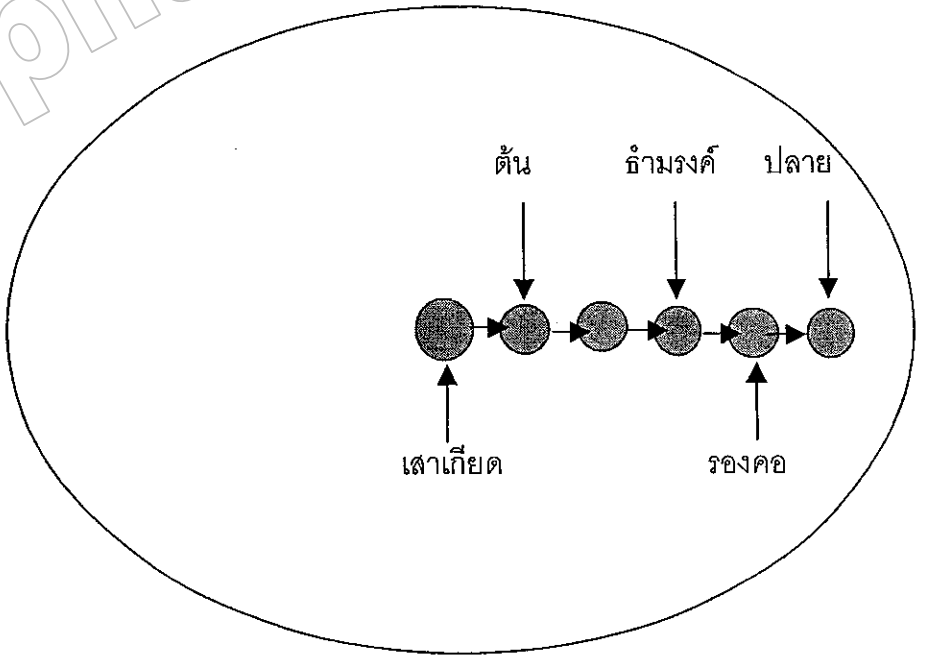

ภาพที่ 4 ตำแหน่งที่พวนควายบนลานนวดข้าว

มหาวิทยาลัยบูรพา Burapha University

จากภาพที่ 4 ตำแหน่งของควายลำดับที่ 3 ที่เรียกว่า "ธำมรงค์" นั้น พิจารณาจากคำว่า **"พะทำมะรง"** ซึ่งพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542 มีความหมายว่า **"ผู้ควบคุมนักโทษ"** ควายที่อยู่ตำแหน่งนี้ก็เช่นกัน น่าจะต้องเป็นควายตัวที่เก่งที่สุด เพราะชาวนาถือว่าเป็นเสมือนหัวหน้าใหญ่คอยคุมแถวควายทั้งหมดให้เดินเป็นระเบียบไปรอบ ๆ เสาเกียด และควายที่จะต้องเป็นตัวที่แข็งแรงที่สุดคือควายที่อยู่ตำแหน่งสุดท้ายอยู่ส่วนปลายสุดของแถวควายที่พวนไว้ ระยะทางในการเดินจะต้องมากที่สุด เรียกว่า **"ควายปลาย"** และตัวที่อยู่รองจากตัวสุดท้าย เรียกว่า **"ควายรองคอ"** ซึ่งก็ต้องมีความแข็งแรงเช่นกัน เพราะต้องเดินไม่น้อยไปกว่า **"ควายปลาย"** ผู้ให้ข้อมูลพ่อเพลงตำบลหนองโสน อายุ 69 ปี เล่าว่า

> *"เมื่อผูกควายได้ที่แล้ว ชาวนาส่วนใหญ่จะต้องทำขวัญเสาเกียด เพื่อความเป็นสิริมงคล บ้างก็นำทองรูปพรรณไปแขวนไว้ที่ยอดเสาเพื่อให้มีความหมายว่า ให้ลานนี้ได้เงินได้ทองเป็นกอบเป็นกำ บ้างก็ทำบายศรีเป็นการเรียกขวัญของต้นข้าวให้ขวัญมารวมอยู่จุดเดียวกัน คือที่เสาเกียด ซึ่งเป็นศูนย์กลางเป็นหัวใจของการทำงานในคืนนั้นให้ประสบผลสำเร็จ มีดอกไม้ พวงมาลัย มีความหมายเพื่อเป็นการสักการะบูชา นำผ้าขาว ผ้าแดงไปผูกไว้เพื่อให้มีความบริสุทธิ์ เป็นสื่อพิธีกรรมทำแล้วเกิดสิริมงคลจะได้ผลผลิตมาก และสื่อรวมไปถึงให้การทำงานในวันนั้นประสบผลสำเร็จ ผ่านปัญหาอุปสรรคต่าง ๆ -ทำให้งานเสร็จสิ้นโดยเร็ว เจ้าของนาจะจุดธูปเทียนเพื่อบอกกรุกขเทวดาเจ้าที่ รวมถึงผีปู่ย่า ตายายผู้ที่เคยนับถือและล่วงลับไปแล้ว ให้ปกป้องคุ้มครองดูแลผู้ที่มาร่วมลงแรงนวดข้าว บางท้องที่ไม่ได้ทำพิธีกรรมดังกล่าวพบว่าเกิดเรื่องราวแปลก ๆ เช่น มีคนเจ็บป่วย มีควายตายหรือล้มเจ็บชนิดที่หาสาเหตุไม่ได้ เมื่อผู้เฒ่าผู้แก่จุดธูปเทียนขอขมาลาโทษที่ตนรู้เท่าไม่ถึงการณ์ ไม่ได้บอกกล่าวบรรพบุรุษ จึงทำให้มีเหตุเช่นนั้น และหลังจากขอขมาลาโทษแล้วปรากฏว่าคนที่เจ็บป่วย ควายที่ล้มเจ็บก็กลับหายคืนเป็นปกติในไม่ช้าทำให้สามารถช่วยกันทำงานต่อไปได้โดยราบรื่น"*

2. **ลักษณะและตัวอย่างคำร้อง เนื้อหาของเพลงโหงฟาง**

ด้านคำร้องและเนื้อหาของเพลงโหงฟางนั้น พ่อเพลงแม่เพลงนิยมใช้ภาษาถิ่นในการร้อง เนื้อหาของเพลงที่นิยมร้อง มีทั้งที่เป็นการร้องโต้ตอบปะคารมกัน เลือกเฟ้นถ้อยคำในด้านสำนวนโวหาร สิ่งสำคัญของการร้องคือการด้นกลอนสด ร้องแก้กันด้วยปฏิภาณไหวพริบ ร้องเพื่อขอบางสิ่งบางอย่าง เช่น ขอเหล้า ขนม น้ำ เพื่อบรรเทาความเหน็ดเหนื่อย ดับกระหาย ดังตัวอย่าง (สำนวน นายประโยชน์ เรืองศิลป์)

o ชมวัวชมควาย ร้องไปก็คอแห้ง
ชักหมดแรง ทำให้อ่อนล้าร่างกาย ...ฉ่าไว้ ก็เฉิบไว้

o เจ้าภาพใจดี เมียงมองมาอีกทีด้วยรอยยิ้ม
ในมือถือถ้วยเต็มปริ่ม ได้ด้วยสุราเมรัย
(คำสร้อย) รักต้อยโหงเอย โหงชาเจ้าชา เอ๊ช้า ฉ่าเจ้า พระยาโหงเอย

จากเนื้อหาคำร้องของเพลงโหงฟางที่สื่อถึงอุปนิสัยของชาวชนบทแล้ว พ่อเพลงโหงฟาง ตำบลหนองโสน อายุ 54 ปี ได้เล่าถึงขั้นตอนการนวดข้าวสงฟางที่สามารถนึกถึงภาพเคลื่อนไหว เกิดจากภูมิปัญญาชาวบ้านที่พร้อมใจกันทำงานโดยมีเพลงเป็นตัวช่วยทำจังหวะให้ทำงานได้พร้อมเพรียงกัน ทำให้ไม่รู้สึกเบื่อหน่าย พ่อเพลงตำบลชำราก อายุ 66 ปี กล่าวว่า

"การร้องเพลงโหงฟางมีประโยชน์ใช้แก้ง่วง เสียงดัง ครึกครื้น ช่วงนวดข้าว มักนวดเวลากลางคืน บางครั้งตี 2 ตี 3 บางทีสว่างคนเริ่มเหนื่อย ง่วง ก็ร้องเพลงให้คลายเหนื่อย คลายง่วง เพราะว่าเสียงดัง"

"เพลงโหงฟาง" เป็นเพลงพื้นบ้านที่ต้องมีผู้ร้องร่วมกันตั้งแต่ 2 คนขึ้นไป ชาวบ้านมักร้องกันระหว่างการสงฟางหลังจากมีการลงแขกนวดข้าวแล้ว เพื่อความสนุกสนาน ครึกครื้น รวมทั้งเพื่อให้จังหวะในการทำงาน และเป็นการผ่อนแรงจากการสงฟาง โดยใช้กระดองไหสงขึ้นพร้อมกันคราวละ 2 คน ซึ่งการร้องเพลงโหงฟางนี้ถือเป็นธรรมเนียมในท้องถิ่น ในฤดูกาลเก็บเกี่ยวข้าวในท้องนา ที่จัดเป็นลานกว้างสำหรับการนวดข้าว โดยเฉพาะการร้อง "เพลงโหงฟาง" ไม่เป็นอาชีพหรือเป็นการหารายได้ เป็นเพลงพื้นเมืองที่ชาวบ้านในชุมชนประดิษฐ์แบบแผนการร้องเพลงไปตามสมัยนิยม ในการร้องผู้ร้องต้องคิดเนื้อร้องหรือด้นเนื้อเพลงโดยฉับพลัน จึงใช้ภาษาที่เรียบง่าย เรียกว่า "**ด้นเพลง**" การร้องเพลงโหงฟางนี้ไม่นิยมใช้ดนตรีประกอบจังหวะ พ่อเพลงที่ร้องนำจะเป็นผู้กำหนดและควบคุมจังหวะแทน โดยมีลูกคู่คอยร้องรับ ในขั้นตอนการร้องผู้ร้องนำจะขึ้นต้นด้วยสร้อยเพลง ดังตัวอย่าง "**อ่อนเอยร่อนลง จะร่อนเข้าในดง ดงเอ๋ยอะไรดี**" แล้วลูกคู่จึงร้องรับซ้ำอีกครั้งด้วยเนื้อร้องเดียวกัน จากนั้นพ่อเพลงที่ทำหน้าที่ร้องนำลำดับต่อไปก็จะร้องขึ้นว่า "**ดงเอยเจ้า**....." ข้อความที่เว้นไว้นั้นขึ้นอยู่กับกลอนหัวเดียวที่พ่อเพลงคิดไว้ เรียกว่ากลอนลา ลี ไล หรือกลอนที่ลงรูปสระอื่นก็ได้ เช่น หากพ่อเพลงต้องการจะร้อง "กลอนลี" ก็จะขึ้นว่า "ดงเอยเจ้าดงนนทรีย์" เพื่อให้รับกับสระอี หรือหากพ่อเพลงต้องการจะร้อง "กลอนไล" ก็จะขึ้นว่า "ดงเอยเจ้าดงมาลัย" เพื่อให้รับกับสระไอ ซึ่งรูปแบบคำร้องที่จะต้องลงกลอนตามรูปสระเดียวกันจะเป็นเช่นเดียวกับการแต่งโคลงกลอน โคลงสี่สุภาพ กลอนแปด แต่เพลงโหงฟางเป็นกลอนหัวเดียว สามารถเลือกคำสัมผัสได้ง่าย ๆ ดังนี้

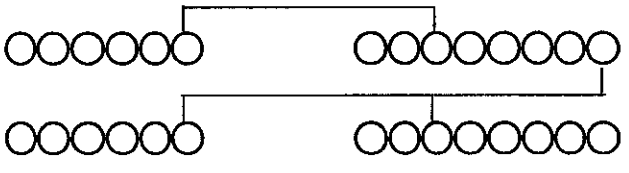

และสำหรับจำนวนคำในเนื้อเพลงโหงฟางนี้ก็ไม่แน่นอน บางสำนวนแต่ละวรรคอาจมี 5 คำ บางวรรคมี 8–10 คำก็พบ ทั้งนั้นและทั้งนี้ขึ้นอยู่กับปฏิภาณของผู้ร้องว่าจะถนัดใส่เนื้อร้องแบบใด ขอให้ลงคำกลอนให้สอดคล้องกับรูปสระและเสียงเป็นใช้ได้ พ่อเพลงตำบลชำราก อายุ 66 ปี เล่าว่า

"เมื่อร้องจบลงแต่ละท่อน จะร้องท้าให้อีกฝ่ายร้องรับว่า ทีเดียวไอ้ต้อยชะเอย โหงชาเจ้าชา แล้วลูกคู่ก็จะร้องรับว่า ชาเจ้าพระยาโหงเอย ข้าเจ้าต้อยโหงเอย โหงชาเจ้าชา จะร้องรับกันโดยอัตโนมัติ ไม่มีการซ้อม ไม่มีการเรียนการสอน เครื่องดนตรีประกอบไม่มี การไหว้ครูไม่มี เป็นการร้องที่ต้องการให้ครึกครื้น คลายจากความเหนื่อย เท่าที่ทราบเพลงโหงฟางใช้ร้องกันในฤดูนวดข้าว ไม่มีประวัติความเป็นมา ที่เล่าต่อเป็นเรื่องเป็นราว โดยได้ยินปู่ย่าตายายเขาร้อง ก่งเชื้อซึ่งเป็นตาก็ร้องได้ ใช้วิธีจดจำผู้อื่นเขาร้องและร้องต่อมา ไม่มีรูปแบบที่แน่นอน ทราบประโยชน์ คือ ทำให้สนุกสนานลืมเหนื่อย คนที่ร้องได้จะเป็นคนสำคัญที่ทำให้งานในครั้งนั้นไม่เหน็ดเหนื่อย"

และพ่อเพลงบ้านพรงลำบิด ตำบลหนองโสน อายุ 69 ปี เล่าว่า เมื่อพ่อเพลงขึ้นเนื้อร้องหนึ่งจบวรรคหนึ่ง ลูกคู่จะร้องรับว่า "ฉ่าไว้ ก็ฉ่าไว้" หรือ "ฉ่าไว้ ก็เฉิบไว้" แล้วพ่อเพลงจึงจะขึ้นต้นวรรคใหม่ เป็นเช่นนี้ไปเรื่อย ๆ และเมื่อพ่อเพลงร้องจบแล้ว ลูกคู่จะรับเป็นคำสร้อยทุกครั้งที่พ่อเพลงร้องจบว่า

(คำสร้อย) - " รักต้อยโหงเอย โหงชาฉ่าฉ้าชา ขอชาข้าเจ้า พญาโหงเอย"

หรือร้องว่า " รักก็ปิง กะท่อมก็ปิง ฉันรักจริง ๆ หงส์ปิงเจ้าชา ชาเจ้าพญาหงส์เอย "

ภาพที่ 5 การแสดงเพลงโหงฟางในงานวันอนุรักษ์มรดกไทย ณ เวทีกลางแจ้ง ศูนย์จำหน่ายสินค้าหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์จังหวัดตราด พ.ศ. 2548

มหาวิทยาลัยบูรพา Burapha University

ในเนื้อหาของเพลง มีเนื้อร้องที่สามารถสื่อถึงสภาพการทำนาวิธีการทำนาข้าว ได้ทราบวิถีชีวิตของชาวนาในอดีต รณรงค์เชิญชวนให้เกิดความรู้สึก หวงแหนวัฒนธรรมท้องถิ่น ดังตัวอย่างเนื้อเพลงสำนวนของ นายแคว้น ใจเที่ยง ดังต่อไปนี้

บท 1 o หากไม่จรรโลงของเก่าเก่า ผู้แก่ผู้เฒ่าก็ตายไป
ไม่ช่วยกันอนุรักษ์เอาไว้ ไหนเลยจะได้ของดีดี จริงไหมต้อย
บท 2 o มาเถิดพี่พี่น้องน้อง มาช่วยกันร้องช่วยกันรำ
มาช่วยกันอนุรักษ์วัฒนธรรม ของที่งดงามอย่างนี้ ฉ่าไว้ ฉ่าไว้
o สมัยก่อนบ้านของเรา เราปลูกข้าวกันทั้งนั้น
ไอ้บ้างก็ทำนาหว่าน ไอ้บ้างก็ทำนาปี ฉ่าไว้
o เดี๋ยวนี้เขาลืมทั้งวัวทั้งควาย มาใช้ของใหม่กันเสียหมด
เขาลืมควายมาใช้รถ มันเลยต้องหมดของดี ฉ่าไว้

บางครั้งอาจมีการใช้ถ้อยคำสองแง่สองง่าม เน้นที่ความสนุกสนานเป็นหลัก ดังตัวอย่างเช่น

o เห็นคนเขาลือกันไปทั่ว ทั้งหัวหนองท้ายหนอง
ไอ้เรื่องควายที่บ้านกำลังท้อง มันเกิดเรื่องขึ้นจนได้ ฉ่าไว้
o อีควายตัวที่มันท้องแก่ มันชื่ออีแฟร์ควายที่บ้าน
แต่มันเป็นควายของพี่ชายฉัน เขารักมันจับใจ ฉ่าไว้
o ไอ้เรื่องมันเกิดเมื่อวันที่เก้า เมื่อตอนเช้าใกล้จะเพล
เขามีคนเขาเข้ามาเห็น พี่ทำมิดีมิร้าย ฉ่าไว้
o เมื่อเช้านั้นพี่กลับจากลาน ทำไมไม่กลับบ้านเสียก่อน
ฉันจูงอีแฟร์เข้าไปนอน นอนที่ขนำทำไม ฉ่าไว้

(สำนวน นายแคว้น ใจเที่ยง)

จากตัวอย่างสำนวนของนายแคว้น ใจเที่ยง พิจารณาจากการที่พ่อเพลงด้นกลอนสดร้องเพลงโหงฟาง อาจมีถ้อยคำเกี่ยวกับเรื่องเพศบ้าง เพื่อให้เกิดความสนุกสนาน ครึกครื้นร่วมกันทำงานโดยไม่เหน็ดเหนื่อย โดยพ่อเพลง-แม่เพลงจะถือเป็นการเสนอเรื่องราวทางเพศผ่านศิลปะของภาษาหรือในรูปถ้อยคำสังวาสที่เรียกว่า “กลอนแดง” หรือเป็นการหลีกเลี่ยงไม่กล่าวถึงตรง ๆ แต่ใช้วิธีการเปลี่ยนเสียงของคำ ผวนคำ หรือใช้สัญลักษณ์เพื่อให้มีความหมายสองแง่สองง่ามแทน และการปรากฏเรื่องเพศใน “เพลงโหงฟาง” ของจังหวัดตราดบ้างนั้นแสดงร่องรอยว่าน่าจะเกี่ยวเนื่องกับพิธีกรรมความเชื่อ โดยเฉพาะความเชื่อเรื่องเพศกับความอุดมสมบูรณ์ (Sex

and Fertility) มีความสัมพันธ์กับความเชื่อที่ว่าถ้ามีเรื่องเพศเข้ามาเกี่ยวข้อง จะเปรียบเสมือนความเจริญงอกงาม การแพร่พันธุ์ที่จะเป็นการเพิ่มผลผลิตทางด้านการเกษตรกร

นอกจากเนื้อหาเรื่องเพศแล้ว มีบางครั้ง "เพลงโหงฟาง" ยังมีเนื้อหาส่วนที่เป็นการเกี้ยวพาราสีระหว่างหญิงและชายด้วย ซึ่งในอดีตพบมาก แต่ปัจจุบันนี้ไม่ค่อยพบเพลงที่มีเนื้อหาในลักษณะนี้แล้ว ผู้ที่ร่วมในการร้องเพลงโหงฟาง คือชาวนาที่มาช่วยในการนวดข้าวสงฟางในลานใหญ่ที่มีผู้คนมากมายมาร่วม "เอาแรง" ชาวนาจากหมู่บ้านเดียวกัน หรืออาจมาจากต่างบ้าน พร้อมใจกันมาทำงานให้เจ้าของลานที่เรียกว่าเจ้าภาพโดยไม่คิดค่าตอบแทน แต่เสมือนเป็นข้อตกลงเป็นที่เข้าใจกันในหมู่ผู้ประกอบอาชีพทำนาที่เจ้าภาพผู้เป็นเจ้าของลาน จะต้องไปใช้แรงคืน เมื่อถึงกำหนดนวดข้าวของผู้ที่มาเอาแรงบ้าง เป็นการตอบแทนซึ่งกันและกัน ดังเนื้อร้องสำนวนของนายแคว้น ใจเที่ยง ดังนี้

"เมื่อถึงฤดูกาลเก็บเกี่ยว *เขาก็เที่ยวเอาแรงกัน*
เกี่ยวคนละบ้านสองบ้าน *วันนี้บ้านนั้น พรุ่งนี้บ้านนี้"*

และเมื่อถึงตอนสงฟาง พ่อเพลง แม่เพลง ซึ่งก็คือชาวนาที่มาร่วมกันทำงานในลานนั้น ซึ่งก็จะทำหน้าที่เป็นนักร้องอีกหน้าที่หนึ่งด้วย **การแต่งกาย** จึงเป็นชุดเดียวกันกับชาวนาคนอื่น ๆ คือ **ชาย** สวมเสื้อม่อฮ่อม ผูกผ้าขาวม้า คาดเอว กางเกงขาก๊วยหรือกางเกงชาวเล สีกรมท่า **หญิง** แต่งกายคล้ายชาย มีเสื้อและกางเกงเช่นเดียวกับชาย อาจใช้ผ้าคาดเอวมาโพกที่ศีรษะ เหตุที่นำมาคาดผมก็เพื่อป้องกันฝุ่นละอองที่จะหล่นลงบนเส้นผมเนื่องจากหญิงจะรักสวยรักงาม แสดงว่าพ่อเพลง แม่เพลงที่ทำหน้าที่ร้องในลานนวดข้าว คือ เกษตรกรที่มีอาชีพเป็นชาวนานั่นเอง ไม่มีการแต่งกายที่มีสีสันแต่อย่างใด นอกจากเมื่อเป็นการแสดงจึงมีการพัฒนาเป็นหญิงและชายใส่เสื้อลายดอกสีสันสดใสเพื่อให้คนดูไม่เบื่อจำเจแต่ชุดชาวนาเพียงอย่างเดียว ในการร้องไม่มีอุปกรณ์มีเพียง **"กระดองไห"** พบคำ "กระดองหาย, "ดองหาย" ในพจนานุกรมฉบับเฉลิมพระเกียรติ พ.ศ. 2530 ซึ่งให้ความหมายในเอกสารที่เกี่ยวกับเพลงพื้นบ้านโดยเฉพาะเพลง สงฟาง ในภาคตะวันออกปรากฏคำเรียกว่า **"กระดองไห"** คือ ไม้ยาวประมาณ 2 เมตรทำจาก ไม้ไผ่ หรือไม้ชนิดอื่นมีลักษณะตรงยาวส่วนปลายโค้งเรียวแหลมขนาดเส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 1.5–2 นิ้ว ใช้สำหรับสงฟางข้าว ขณะทำการสงฟางและร้องเพลงไปด้วย การทำงานในลานนวดข้าวนี้พบว่าผู้ร่วมกิจกรรมส่วนใหญ่สมัครใจทำด้วยความเต็มใจ ด้วยความชอบ ความสนุก รักที่ได้ทำ ทำแล้วส่งผลให้ผู้อื่นได้รับความสุข สนุกสนานเฮฮา บรรยากาศเต็มไปด้วยความครึกครื้น หรือจะเรียกว่าเป็นงานรื่นเริงประจำฤดูกาลเก็บเกี่ยวข้าวก็สามารถเรียกได้ การร้อง ในรูปแบบของการแสดงจะแบ่งเนื้อร้องกันเป็นตอน ๆ ร้องทีละคน ส่วนการร้องรับ ผู้ที่ไม่ได้ร้องนำก็จะร่วมกันร้องรับทุกคน หากเป็นการแสดงบนเวที ส่วนใหญ่มักจะแต่งเนื้อร้อง ฝึกร้องให้จดจำจนขึ้นใจเสียก่อน

มหาวิทยาลัยบูรพา Burapha University

เพื่อจะสามารถร้องได้ไพเราะรื่นหู ฟังแล้วไม่สะดุดหรือติดขัด เพราะหากเป็นการร้องเล่นในลานนวดข้าว จะเป็นการร้องที่ด้นกลอนกันสด ๆ อาจมีบางช่วงสะดุด ติดขัดบ้างเนื่องจากพ่อเพลงแม่เพลงคิดหาถ้อยคำได้ไม่ทันท่วงที ซึ่งลูกคู่ก็จะร้องรับซ้ำ ๆ ให้จนกว่าผู้ร้องนำจะคิดหาถ้อยคำมาร้องได้ การร้องเพลงจะเริ่มต้นร้องในช่วงระหว่างการทำงาน โดยเฉพาะช่วงการสงฟางข้าว ส่วนใหญ่จะเป็นช่วงการย่ำรอยที่สาม ซึ่งฟางข้าวเริ่มมากขึ้น หลังจากที่ให้ควายย่ำและหยุดพักเป็นรอบ ๆ เมล็ดข้าวจะหลุดออกลงพื้นดินเป็นจำนวนมาก ซึ่งต้องสงฟางออกไปเรื่อย ๆ จนในลานเหลือแต่กองข้าวเท่านั้น ส่วนฟางข้าวก็จะส่งออกไปอยู่ด้านนอกของลานข้าว ที่เรียกว่าท้ายลาน พ่อเพลงบ้านหนองโสน อายุ 54 ปีเล่าว่า

> *"จะมีกองฟางกองขนาดใหญ่มีความสูงถึงยอดไม้ หากมีโอกาสได้เห็นลำดับขั้น หรือมองเห็นฟางข้าวที่เคลื่อนที่ไปโดยใช้แรงงานคนยืนสงฟางเป็นแถว ๆ หันหน้าเข้าหากันนั้น ก็เพื่อช่วยกันออกแรงยกฟางข้าวกองใหญ่ ๆ ส่งต่อกันไปยังท้ายลานไปเรื่อย ๆ มองเห็นภาพฟางข้าวเคลื่อนไหวต่อ ๆ กันไปแล้ว นึกถึงภาพการไหลของน้ำตก แต่เป็นภาพน้ำตกที่ไหลย้อนจากล่างขึ้นไปสู่ด้านบน พ่อเพลงแม่เพลงก็จะเริ่มต้นร้องเพลงโหงฟาง"*

สรุปคำร้องและเนื้อหาของเพลงโหงฟาง วิธีการร้องในอดีตเกิดจากความรู้สึกผูกพันประทับใจ เริ่มตั้งแต่วิถีชีวิตของชาวนาตราดในวัฒนธรรมการทำนา ลำดับขั้นตอนต่าง ๆ รวมถึงพิธีกรรมระหว่างการทำนาปลูกข้าว ตั้งแต่เริ่มต้นจนกระทั่งถึงขั้นตอนการนวดข้าว ในขั้นตอนนี้สามารถกล่าวได้ว่า **"เมื่อไรที่มีการสงฟางเมื่อนั้นจะเป็นจุดเริ่มต้นการร้องเพลงโหงฟาง"**

การให้ความหมายของกระบวนการเรียนรู้และการสืบทอด

กระบวนการเรียนรู้และสืบทอด "เพลงโหงฟาง" มีความสำคัญในฐานะความเป็น "สื่อกลาง" ที่เชื่อมต่อระหว่างอดีตกับปัจจุบันของพ่อเพลง แม่เพลง การย้อนถึงประสบการณ์และเหตุการณ์ที่น่าประทับใจ ผู้ทรงภูมิปัญญาในชุมชนอำเภอเมืองตราด จังหวัดตราดให้ความหมายของกระบวนการเรียนรู้และการสืบทอด "เพลงโหงฟาง" ในแง่มิติของความสัมพันธ์กับวิถีชีวิตท้องถิ่น โดยมองว่ากระบวนการเรียนรู้และสืบทอดในอดีต มีอิทธิพลด้านจิตใจ ด้านค่านิยมมาก ดังคำกล่าวของพ่อเพลงบ้านหนองโสน อายุ 70 ปี กล่าวว่า

> *"ขณะเป็นทหารจะมามัวร้องเพลงโหงฟางอยู่ไม่ได้ จึงตัดสินใจไม่ฝึกร้องเพลงโหงฟางตัดอกตัดใจหยุดร้อง ไม่เอาแล้ว ต้องเอาดีทางทหารก่อน แต่ลึก ๆ ยังไม่ทิ้งอย่างแน่นอน ไม่ว่าเพลงชนิดไหน จนกว่าจะหมดชีวิต"*

มหาวิทยาลัยบูรพา Burapha University

จากข้อความข้างต้นสะท้อนให้เห็นว่าผู้ที่มีความสามารถในเชิงกลอน จะมีความผูกพันกับการร้องเพลงโหงฟาง นอกจากนี้ศิลปินพื้นบ้านได้มองเห็นความสำคัญของกระบวนการเรียนรู้และสืบทอด "เพลงโหงฟาง" ในฐานะที่มีส่วนสำคัญในการสร้างความหมายเชิงวัฒนธรรม ด้านเอกลักษณ์ของท้องถิ่นให้เป็นสำนึกร่วมที่ยึดเหนี่ยวจิตใจของคนในชุมชน จึงเกิดความหวงหวนในมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชน ส่งผลให้เกิดความพยายามที่จะธำรงรักษาไว้ให้ถูกต้องตามแบบแผน ดังเนื้อเพลงที่ว่า **"มาเถิดพี่ ๆ น้อง ๆ มาช่วยกันร้องมาช่วยกันรำ มาช่วยอนุรักษ์วัฒนธรรมของทึ่งดงามอย่างนี้ ชาไว้ ก็ชาไว้"** พ่อเพลง แม่เพลง ศิลปินพื้นบ้านมีความผูกพันต่อ "เพลงโหงฟาง" ในฐานะที่เป็นตัวเชื่อมความสัมพันธ์ระหว่างพิธีกรรมในกระบวนการทำนาแบบดั้งเดิมและกระบวนการร้องเพลงโหงฟาง ซึ่งเป็นลำดับขั้นตอนที่เกิดขึ้นอย่างกลมกลืนและต่อเนื่องกัน

สรุปความหมาย ของการเรียนรู้และการสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น "เพลงโหงฟาง" ของชุมชนอำเภอเมืองตราด จังหวัดตราด หมายถึง การได้รับความรู้และสามารถเล่นและร้อง "เพลงโหงฟาง" ได้อย่างถูกต้องตามแบบแผน โดยผ่านการถ่ายทอดความรู้และศิลปะการแสดงออกจากผู้มีความรู้ ซึ่งอาจเป็นบุคคลในครอบครัวหรือในชุมชนเพื่อให้คนในชุมชนเกิดความซาบซึ้งประทับใจ เกิดจากความศรัทธา เกิดเจตคติที่ดี รู้สึกหวงแหนและมีความพยายามที่จะช่วยกันธำรงรักษาเอกลักษณ์และมองเห็นคุณค่าที่จะถ่ายทอดองค์ความรู้นี้ให้กับคนรุ่นต่อ ๆ ไป

ประสบการณ์ในการเรียนรู้และสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น "เพลงโหงฟาง"

1. ประสบการณ์ในการเรียนรู้แบบทางตรง

ประสบการณ์ในการเรียนรู้ของชุมชนแบบทางตรง ได้แก่ การได้มีโอกาสสัมผัสตั้งแต่เกิดอยู่ในครอบครัว เครือญาติที่ประกอบอาชีพชาวนา ร่วมกิจกรรมการทำนาทุกขั้นตอน มีส่วนร่วมในกระบวนการนวดข้าว สงฟาง เกิดความรู้สึกชอบ ประทับใจ เกิดความปรารถนา ที่จะสามารถร้องเพลง ร่วมวงกับพ่อเพลง แม่เพลง ที่ตนชื่นชม เป็นความรู้สึกจากภายในของตนเอง ฝึกร้องด้วยตนเอง จนเกิดทักษะ เป็นประสบการณ์ชีวิตของคนทำจริง ไม่มีหลักสูตรกำหนดเนื้อหา การกระทำคือการเรียนรู้ เริ่มจากสัมผัสด้วยตา ฟังด้วยหู เมื่อลงมือปฏิบัติแล้วพบปัญหา อาจเป็นปัญหาด้านการด้นกลอน การเปล่งเสียง การวางท่าทาง แบบแผนลำดับขั้นในการร้อง แล้วเกิดการเรียนรู้นำปัญหาไปปรับปรุงแก้ไขพัฒนาให้ดีขึ้น ปรับเนื้อร้องให้เหมาะสมกับยุคสมัย ในที่สุดก็สามารถร้องได้อย่างไพเราะโดยค้นหาวิธีในการพัฒนาด้านการร้องจนสามารถด้นกลอนสดได้ พ่อเพลง บ้านเนินยาง ตำบลห้วยแร้ง อายุ 82 ปี กล่าวว่า

มหาวิทยาลัยบูรพา Burapha University

"ตอนอายุ 16-17 ปี เจอครูยี่เก ครูเจริญเป็นขี้ยา ครูเหลือง คนบ้านบ่อ มาอยู่ที่หมู่บ้านติดเหล้าติดยา ร้องเพลงโหงฟางเก่งมาก ไปฝึกร้อง ครูตายไป แล้วก็ต้อง ฝึกเอง คิดคำร้องให้ลงกลอน ต้องคิดมุขเอาเอง "

พ่อเพลงบ้านหนองโสน อายุ 70 ปี เล่าว่าที่ตนสามารถร้องเพลงโหงฟางได้นั้น ต้องผ่านกระบวนการเรียนรู้มาอย่างไรบ้าง ดังนี้

"เคยได้ยินตั้งแต่เล็ก ๆ ยังไม่มีโอกาสได้ร่วมวง ร่วมสนุก แต่มีความสนใจ ตั้งใจว่าจะร้องให้เป็นให้ได้ ฝึกหัดร้องเองในยามว่าง และเมื่อฝึกฝนจน สามารถร้องได้แล้ว เมื่อมีผู้ใหญ่เรียกให้ร้องร่วมวงมีโอกาสร้องจริงในเหตุการณ์ จริง ฝึกทำสุ้มทำเสียงให้มีจังหวะจะโคน ฝึกทำนองร้องให้ลงจังหวะตาม แบบแผน ฝึกหาคำสัมผัสในคำกลอนที่สะดุดหู กินใจ สอนใจ ตามแต่ กลอนจะพาไป แต่ต้องไม่ให้เสียจังหวะและทำนอง รูปแบบคำสร้อยที่ถูกต้อง"

และพ่อเพลงบ้านซำราก อายุ 66 ปี เล่าประสบการณ์ของตนที่สามารถร้องเพลงโหงฟางได้ว่า มีขั้นตอนอย่างไรบ้าง

"ตอนเริ่มฝึกร้อง ช่วงแรกเป็นลูกคู่ให้กับคนที่ร้องเก่ง ๆ เมื่อต้นเสียงร้องนำไม่มา มีคนคะยั้นคะยอให้ขึ้นเป็นตัวร้องนำ ร้องครั้งแรกก็ร้องผิดบ้างถูกบ้าง แต่พอ นาน ๆ ไปและย้อนไปฟังผู้ร้องนำอีก สังเกตจับจุดถูก กลับมาปรับปรุงตัวเอง ก็เริ่มร้องได้ดีขึ้นเรื่อย ๆ ซึ่งต้องอาศัยระยะเวลานานหลายไป เพราะโอกาสในการ ร้องมีเพียงปีละไม่กี่ครั้ง เนื่องจากฤดูนวดข้าวยาวนานเพียงครึ่งเดือนเท่านั้น "

2. **ประสบการณ์ในการเรียนรู้แบบทางอ้อม**

เป็นประสบการณ์ในการเรียนรู้โดยผ่านการได้ยิน ได้เห็น และจดจำเป็นแบบอย่างไว้ในใจ ตั้งแต่เนื้อร้อง ทำนอง ท่วงท่า คำกลอนที่ประทับใจไว้เป็นต้นแบบแล้วนำมาฝึกหัด พยายามให้คล้ายคลึงต้นแบบให้มากที่สุด จนเกิดทักษะ ค้นพบแนวทางแก้ไขจนสามารถร้องได้อย่างไพเราะด้วยตนเอง พ่อเพลงตำบลหนองโสน อายุ 69 ปี เล่าว่า

"ฉันเองนั้นตอนแรกร้องไม่เป็น แต่พอได้ยินนายชื่น และนายเอี่ยมร้องแล้ว ประทับใจกลับมาทำงานบ้าน ตอนไปทำงานกลางทุ่งนา ก็ลองขยับร้องคนเดียว ดูก่อน พอเข้าท่าเข้าทางก็ลองร้องในหมู่เพื่อนชาวนาด้วยลองร้องไปเรื่อย ๆ จนสามารถร้องได้เอง"

และเล่าต่ออีกว่า

"ไปทำงานที่บ้านตรอกเทพ ต่างตำบลก็ติดตามเขาไปทำงาน ชวนน้องว่า ทำไมเราจะร้องเพลงโหงฟางกันบ้างไม่ได้เลยหรือ พอถึงเวลาสงฟางจึงเริ่มร้อง

มหาวิทยาลัยบูรพา Burapha University

ผลัดกันคนละกลอนสองกลอน ถูก ๆ ผิด ๆ ต้อยหงส์เอย หงส์ชาชะฉ่า เราจำลูกคู่เขาได้ ส่วนเนื้อร้องก็แล้วแต่ว่าใครจะคิดว่าอย่างไรนึกหาถ้อยคำเอาเอง จึงเริ่มต้นร้องตั้งแต่บัดนั้นเป็นต้นมา

พ่อเพลงบ้านชำราก อายุ 66 ปี เล่าว่า

"พบข้อบกพร่องของตนเองว่าทำไมจึงร้องได้ไม่ดีนัก เป็นเพราะว่าคิดหาคำกลอนไม่ทัน เพลงจะดำเนินไปเรื่อย ๆ พอนึกคำร้องไม่ออกก็สะดุดตามไม่ทัน นึกไม่ออกทำให้เพลงเพี้ยนผิดทำนอง ฟังไม่ไพเราะ คนที่ร้องเก่ง ๆ จะต้องมีคุณสมบัติเด่น คือ ต้องเป็นนักจำ จำคำ อ่านหนังสือมาก อ่านนิราศ คำกลอนต่าง ๆ เมื่อร้องเพลงก็จะนำคำต่าง ๆ ที่เคยจดจำไว้ ดึงออกมาใช้ เมื่อร้องติดก็นำคำที่เก็บไว้มาปะติดปะต่อกัน ดึงคลังคำมาใช้ เรียกว่า ต้องมีคาถาลอดล่อง"

ศิลปินพื้นบ้าน ตำบลห้วงน้ำขาว บ้านเปร็ดใน อายุ 62 ปี เล่าว่า

"เกิดมาไปเที่ยวลานได้ก็ไปแล้ว ไปเล่นปั้นลูกฟางปากัน เป็นเด็กเล่นมอญซ่อนผ้า ยังไม่กล้า แต่เคยได้ยินลุงหนิว ลุงจั่น ทิดนิ่ม ทิดพืช ต้นเก่ง ไม่ต้องสอนกันเลย ฉันนี่ชอบมากแอบร้องอยู่คนเดียว แต่แม่ห้ามไม่ให้ไปร่วมงาน นวดข้าวเพราะต้องรีบนอนตั้งแต่หัวค่ำตกดึกต้องไปตัดยาง โตขึ้นถึงได้มีโอกาสร้อง"

3. **ประสบการณ์ในการสืบทอดแบบครูพักลักจำ**

คือ การเรียนรู้ที่เกิดจากความสนใจ ประทับใจที่ได้ยิน ได้เห็น ได้รับทางประสาทสัมผัสทางกาย ไม่ได้เกี่ยวข้องกันชนิดตัวต่อตัว แล้วจดจำ นำมาฝึกหัดร้องตาม พยายามจับจุดสำคัญ เช่น เนื้อร้อง คำสัมผัสนอก คำสัมผัสใน ทำนอง จังหวะ วิธีการร้องนำ วิธีการร้องรับ การซ้ำวรรค การเป็นลูกคู่ หรืออาจเกิดจากความไม่กล้าแสดงตัว และความเชื่อ ค่านิยมในสังคมชนบท เช่น ผู้หญิงห้ามออกมาร้องโต้ตอบกับชาย ส่วนใหญ่ผู้ที่สงฟางหรือร้องเพลงมักจะเป็นชาย เนื่องจากต้องใช้แรงงานมาก ผู้หญิงมักอยู่แต่ในครัว ต้องจัดเตรียมอาหาร คาวหวาน สำหรับเลี้ยงแขกที่มาช่วยทำงาน แต่เมื่อเสร็จงานก็มีความสามารถในการร้อง "เพลงโหงฟาง" ได้ โดยใช้วิธีแอบฝึกหัดร้องด้วยตนเอง ภายหลังเมื่อมีโอกาสได้ขึ้นร้องเพลงก็สามารถร้องได้โดยไม่ติดขัดเลย ข้อจำกัดที่เกิดจากทัศนคติ ค่านิยมของสังคมไทย ที่มักจะห้ามปรามเด็กว่าไม่ควรมาเล่นกับผู้ใหญ่จะถือว่าตีเสมอ และข้อห้ามที่มักไม่นิยมให้ผู้หญิงร้องเพลงโหงฟาง เนื่องจากเห็นว่าการร้องเพลงโหงฟางจะต้องร้องโต้ตอบกันระหว่างหญิงกับชาย ซึ่งเกรงว่าอาจทำให้เกิดเป็นเรื่องชู้สาว การห้ามจึงเป็นการตัดไฟเสียแต่ต้นลม

"การตัดไฟเสียแต่ต้นลม" คือ การป้องกันมิให้หนุ่มสาวมีโอกาสได้ใกล้ชิด มีความสัมพันธ์กันไม่ว่ากรณีใดก็ตาม เพื่อป้องกันเหตุการณ์ที่อาจเกิดหรือไม่เกิดก็ได้ แต่ผู้ใหญ่เกรงว่า

มหาวิทยาลัยบูรพา Burapha University

จะเกิดไปในทางที่ไม่ดี ไม่เหมาะสม ซึ่งสังคมสมัยก่อนจะไม่ปล่อยโอกาสให้หนุ่มสาวใกล้ชิดกันโดยเปิดเผย ดังนั้นผู้หญิงสมัยก่อนจึงมีโอกาสที่จะได้ปะทะฝีปากกับพ่อเพลงน้อยมาก จำต้องอาศัยการฝึกฝนด้วยตนเองเสียเป็นส่วนใหญ่ ดังคำพูดของผู้ทรงภูมิปัญญาสาขาภาษาและวรรณกรรม อายุ 68 ปี กล่าวว่า

"คนที่จะร้องเป็น ไม่จำเป็นต้องเรียนรู้หรือศึกษาโดยตรง อาจเคยได้ยินได้ผ่านการฟังมาบ้าง ทำให้เขาร้องได้ร้องเป็น บางครั้งเคยได้ยินได้ฟังมาบ้างและจำขึ้นใจได้เอง

พ่อเพลงตำบลชำราก อายุ .66 ปี เล่าว่า

"ผู้ที่จะร้องเพลงโหงฟางได้ แค่รู้ทำนอง และต้นเนื้อร้องเอาเอง รู้ท่วงทำนอง คำสร้อย คำรับ ก็ร้องได้แล้ว เพลงโหงฟางไม่มีการฝึกหัดต่อเพลง แค่จำกัน หาคำกลอนลี กลอนไล แล้วร้องต่อกันไป ด้นไปสด ๆ รู้กันแค่ว่าร้องกันในลานนวดข้าว"

นอกจากจะมีการเรียนรู้และสืบทอด "เพลงโหงฟาง" ในหมู่นักเพลงชุมชนเดียวกันแล้ว พบว่ายังมีการแพร่กระจายออกไปนอกชุมชน เกิดจากประเพณีการลงแขกที่สามารถช่วยเหลือทำงานภายในท้องถิ่นตนและร่วมงานภายนอกชุมชน เป็นการเอาแรงซึ่งกันและกัน เมื่อมีโอกาสไปร่วมงานภายนอกชุมชน ในกิจกรรมนวดข้าว สงฟาง ร่วมร้อง "เพลงโหงฟาง" โต้ตอบกัน เปรียบเสมือนการเปิดตัวเอง อีกทั้งเป็นการเปิดโอกาสให้นักโหง (ร้อง) ได้ลับฝีปากกับนักโหงเพลงอีกชุมชนหนึ่ง ทำให้เป็นที่รู้จักยอมรับความสามารถด้านการร้อง สามารถกระจายแพร่หลายได้ทั่วไปดังที่พ่อเพลงตำบล ท่าพริก อายุ 81 ปี เล่าว่า

"คนท่าเลื่อนได้กับก๋งเสี่ยม 2 คนผัวเมียร้องเกี้ยวพาราสีกันจนรักใคร่ตกลงแต่งงานกัน"

4. ประสบการณ์ในการสืบทอดแบบปฏิบัติจริง

คือ การสืบทอดโดยได้รับอิทธิพลจากความใกล้ชิด ความศรัทธา ความชอบเหมือน ๆ กัน ได้แก่ บุตร มีบิดา มารดา เป็นศิลปินประเภทเพลงพื้นบ้านทั้งร้อง "เพลงโหงฟาง" และการร้องชนิดอื่น ๆ เช่น ลิเก ลำตัด เพลงแหล่ เพลงฉ่อย รำสวด เพลงบอกบุญ ขับเสภา ทำขวัญนาค สรุปการสืบทอดแบบปฏิบัติจริง คือ ประสบการณ์ในการสืบทอดจากการเล่าปากต่อปาก ผู้ทรงภูมิปัญญาในชุมชนอำเภอเมืองตราด จังหวัดตราด สืบทอดจากการร้องปากเปล่า อาศัยวิธีการฟังและจดจำ ไม่มีการจดบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษร เมื่อผ่านการถ่ายทอดโดยการร้องปากเปล่า หรือการท่องจำ จากรุ่นสู่รุ่น นำความรู้เดิมที่ได้รับและสั่งสมประสบการณ์ไว้ มาฝึกหัดปรับปรุงพัฒนา ค้นหาวิธีการที่ตนเห็นว่าเหมาะสมที่สุดด้วยตนเอง จากการสัมภาษณ์พ่อเพลงบ้านหนองโสน อายุ 69 ปีเล่าว่า

มหาวิทยาลัยบูรพา Burapha University

"ได้ยินเพลงนี้ตั้งแต่เด็ก ๆ แต่ไม่มีโอกาสได้เข้าไปร่วมวงร้องกับผู้ใหญ่ได้ พอเข้าสู่วัยรุ่นได้ไปร่วมงานลงแขกสงฟางที่ต่างบ้านสบโอกาส พ่อเพลงโหงฟางไม่ได้มาดีใจมากนึกกระหยิ่มในใจวันนี้ถึงตากูบ้างแล้ว กระโดดขึ้นร้องบนลานนวดข้าวทันที วันแรกร้องผิดบ้างถูกบ้าง แต่ก็ไม่มีใครตำหนิ กลับมาบ้านนอนไม่หลับนึกถึงคำร้องของตนเองว่าถ้าร้องอย่างนี้ก็คงจะดีซีนะ แล้วนอนร้องกับพี่น้องในมุ้งเดียวกันจนผล็อยหลับไป"

และพ่อเพลงบ้านหนองโสน อายุ 70 ปี เล่าว่า

"สมัยที่นิยมการร้องเพลงโหงฟาง ขณะนั้นอายุ 7-8 ขวบ 2 คนกับน้องตามพ่อไปงานนวดข้าว เมื่อได้ยินได้ฟังรู้สึกชอบ ได้เห็นเขาร้องเพลง ตบมือทำอะไรต่าง ๆ รู้สึกสนใจ อยากร้องได้ เดินเข้าไปใกล้ ๆ ไม่กล้าเข้าไปอยู่ในกลุ่มพวกเขา เพราะเขาเป็นผู้ใหญ่ แอบเข้าไปบางทีก็ไปร้องเพลงบ้างตามเขาไปบ้าง กลับมาบ้านก็ฝึกร้องเพลงกันเอง ตอนแรกก็ร้องถูกบ้างผิดบ้างทุกคืน จนกระทั่งอายุ 16 ปี เริ่มเป็นผู้ใหญ่ มีโอกาสได้ไปร่วมสงฟางกับคณะผู้ที่ร้องเพลงโหงฟาง พอร้องจบสร้อยเพลง (ลูกคู่) จึงเริ่มขึ้นเสียงร้องเพลงไปกับผู้ที่ร้องอยู่ก่อนแล้วบ้าง พอ 2 คืน 3 คืนผ่านไป รุ่นพี่เริ่มให้โอกาสให้ลองดูบ้าง ได้โอกาสจึงร้องจริง ๆ ร่วมกับคณะรุ่นพี่ที่เป็นต้นเสียงร้องนำผู้ที่เรียกให้ขึ้นเสียงร้องครั้งแรกคือนายเอี่ยม ปานแดง ขณะที่ร้องก็ให้ร้องผิดถูกอย่างไร เขาก็บอกก็สอนไปด้วย"

จากข้อมูลการเล่าประสบการณ์ของพ่อเพลง แม่เพลง ศิลปินพื้นบ้านที่รวบรวมได้ทั้งหญิงและชายที่สามารถร้องเพลงโหงฟางได้ และที่เคยร้องในบรรยากาศลานนวดข้าวจริง ๆ ส่วนใหญ่จะเล่าว่าที่สามารถร้องและเล่นได้นั้น เกิดจากการได้รับโอกาสจากรุ่นพี่พยายามสร้างความเชื่อมั่น ความไว้วางใจว่าจะสามารถร้องได้ ไม่มีการตำหนิ แม้ว่าการร้องในครั้งแรก ๆ อาจติดขัดทำให้ การร้องไม่ไหลรื่นก็ตาม พ่อเพลงรุ่นพี่จะให้คำแนะนำ บอกแนวทางการฝึกฝน สร้างความเชื่อมั่นให้มีความพยายามต่อไปและในที่สุดทุกคนก็สามารถร้องได้

กระบวนการเรียนรู้และการสืบทอด "เพลงโหงฟาง"

1. **กระบวนการเรียนรู้** มีทั้งกระบวนการเรียนรู้แบบทางตรง และกระบวนการเรียนรู้แบบทางอ้อม ดังนี้ประกอบด้วยขั้นตอนสำคัญ 4 ขั้นตอน คือ

1.1 **กระบวนการเรียนรู้แบบทางตรง** คือ พ่อเพลงแม่เพลงเรียนรู้จากการได้สัมผัสตั้งแต่เกิด อยู่ในครอบครัวชาวนา มีวิถีชีวิต มีส่วนร่วมในกระบวนการทำนา เกิดความ

มหาวิทยาลัยบูรพา Burapha University

ประทับใจ ผูกพัน ซึมซับมาตั้งแต่เด็ก ๆ มีโอกาสได้ฝึกร้อง เกิดทักษะจากการได้ลงมือปฏิบัติจริง โดยมีพ่อเพลง แม่เพลง คอยให้คำแนะนำชี้แนะวิธีปฏิบัติแบบปากต่อปาก ตัวต่อตัวโดยตรง ดังที่พ่อเพลงบ้านชำราก อายุ 66 ปี กล่าวว่า *"นวดข้าวแล้วจะมีการร้องเพลงโหงฟาง ตอนแรกไม่ร้องเป็นลูกคู่ แนะนำไป ฝึกร้องตามไป ขณะสงฟาง ทำงานไปด้วย"*

1.2 **กระบวนการเรียนรู้แบบทางอ้อม** คือ พ่อเพลงแม่เพลงเรียนรู้ผ่านการได้มองเห็น ได้ยินผู้อื่นร้อง เกิดความศรัทธา มีความพยายามฝึกหัดจนสามารถร้องได้ เราเรียกวิธีนี้ว่า "ครูพักลักจำ" คือ เป็นการเรียนรู้ ชนิดซุ่มทำ แอบทำ เป็นพฤติกรรมลอกเลียนแบบ ใช้วิธีแอบดู สังเกต แล้วทำตามต้นแบบ จนสามารถทำได้จริง ๆ เมื่อมีโอกาสจึงแสดงความรู้ ความสามารถ ให้ผู้อื่นเห็น สามารถเรียกวิธีการเรียนรู้นี้วิธีครูพักลักจำ เป็นการเรียนรู้แบบลองผิดลองถูก ไม่มีกฎกติกา ไม่มีตำรา แต่มีต้นแบบอยู่ในใจ โดยจดจำมาจากผู้ที่เราพอใจ ถูกใจ ดังพ่อเพลงตำบลหนองโสน อายุ 70 ปี กล่าวว่า *"สมัยที่นิยมร้องเพลงโหงฟาง อายุ 7-8 ขวบ ตามพ่อไปลานนวดข้าว ได้ยินได้ฟังรู้สึกชอบ เห็นเขาร้องเพลงตบมือทำอะไรต่าง ๆ รู้สึกสนใจ ฟังดูเข้าหู เดินรอบ ๆ เข้าไปใกล้ ๆ ไม่กล้าเข้าไปอยู่ในพวกเขาหรอก เพราะเขาเป็นผู้ใหญ่ แอบเข้าไป แอบร้อง ตอนกลับมาบ้าน มาทำการบ้าน ฝึกร้อง"*

กระบวนการเรียนรู้ที่พ่อเพลง แม่เพลงใช้ในการเรียนรู้ทั้งหมด เป็นรูปแบบผสมผสานที่มีทั้งแบบทางตรง และแบบทางอ้อม สรุปได้ว่าประกอบด้วยกระบวนการ 4 ขั้นตอน ดังนี้

1.2.1 **สร้างความรู้ ความเข้าใจ โดยวิธีการต่าง ๆ** เช่น การให้ลงมือทำการสาธิตวิธีการการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ประสบการณ์กับบุคคลอื่น และการจดจำรูปแบบวิธีการจากบุคคลอื่น ผู้ทรงภูมิปัญญาส่วนใหญ่เรียนรู้การร้องเพลงโหงฟางด้วยวิธีการลงมือกระทำจริงไปพร้อม ๆ กับครอบครัว ชุมชน ญาติ เพื่อน เริ่มตั้งแต่ลงมือทำงานในกระบวนการนวดข้าวสงฟาง จนกระทั่งเริ่มการร้องเพลงโหงฟาง ได้เห็นขั้นตอนต่าง ๆ ด้วยตนเอง โดยไม่มีหลักสูตรเนื้อหาตำราเรียน ที่ชัดเจน การลองผิดลองถูกโดยการปฏิบัติจริง เช่น ทราบวิธีร้อง คำร้อง แต่เมื่อเปล่งเสียงอาจทำไม่ได้เช่นเดียวกับต้นแบบต้องพยายามสังเกตจับจุดสำคัญด้วย แล้วนำสิ่งที่พบมาพัฒนาตนเองเรื่อย ๆ เป็นการเรียนรู้ที่ไม่รีบร้อนแต่ค่อยเป็นค่อยไป พ่อเพลงตำบลชำราก อายุ 66 ปี กล่าวว่า

"ร้องครั้งแรกก็ร้องผิดบ้างถูกบ้าง แต่พอนาน ๆ ไปและย้อนไปฟังผู้นำอีก สังเกตจับจุดถูกก็เริ่มร้องได้ดีขึ้นเรื่อย ๆ ซึ่งต้องอาศัยเวลานานหลายปี"

1.2.2 **การฝึกปฏิบัติจริง** จนเกิดความชำนาญจากการกระทำจริง เป็นช่วงของการปฏิบัติที่สืบเนื่องจากการสร้างความรู้ความเข้าใจแล้ว เมื่อทดลองปฏิบัติจริงจนค้นพบว่า

การปฏิบัตินั้นประสบผลสำเร็จเพียงใด มีปัญหาสิ่งใดที่ควรปรับแก้ และพัฒนาให้ดีขึ้นโดยผู้ปฏิบัติจะเรียนรู้ด้วยตนเองได้ว่า สิ่งที่เป็นปัญหาทั้งหมด คืออะไรบ้าง และฝึกฝนจนเกิดทักษะความชำนาญ สามารถร้องเพลง ด้นเพลงได้โดยรวดเร็วไม่ติดขัด ศิลปินพื้นบ้าน บ้านเปร็ดใน อายุ 66 ปี กล่าวว่า *"ผู้ที่มาเที่ยวนวดข้าวส่วนใหญ่จะสนุกเพราะเพลงโหงฟาง ช่วยสงฟาง แล้วโหง เป็นตัวชูโรง หากไม่โหงจะรู้สึกงานกร่อย เงียบ ไม่มีรสชาติตอนฝึกหัดร้องเพลงโหงฟางครั้งแรก ครูจะร้องให้ฟังก่อนแจกเนื้อเพลง แล้วให้ร้องตามเนื้อร้อง ใครร้องดี ไม่ดีอย่างไร ครูก็จะแนะนำ และให้ลองฝึกปฏิบัติจริง ๆ"*

พ่อเพลงบ้านเนินยาง ตำบลห้วยแร้ง อายุ 82 ปี กล่าวว่า *"ไม่มีใครสอน จำเขามาฟังคนแก่ร้องโหงกันในลาน ช่วงนวดข้าว ช่วงอื่นไม่มีร้อง คนมีมาก คนโน้นโหงที คนนี้โหงโต้ตอบกัน ชอบ ฝึกหัดเอง จำทำนอง เนื้อร้องพิจารณาด้นร้องเอาเอง"*

1.2.3 **การปรับปรุงแก้ไข** จากการฝึกปฏิบัติของตนเองและเมื่อได้รับคำชี้แนะของผู้อื่นถึงข้อบกพร่องต่าง ๆ ของตนเอง ที่ทำให้ไม่สามารถร้องเพลงโหงฟางได้ไพเราะเท่าที่ควรนั้น มีสาเหตุอะไรบ้าง จัดเรียง ลำดับความสำคัญที่จะต้องแก้ไขก่อนหลัง แล้วนำไปพัฒนาตนเอง ปรับปรุงให้เกิดทักษะสามารถร้องเพลงโหงฟางได้ดีขึ้น ดังคำพูดของพ่อเพลงตำบลชำราก อายุ 66 ปี กล่าวว่า *"การเรียนจะได้ผลนั้น ไม่ใช่ขึ้นอยู่กับครูเพียงอย่างเดียว ต้องอยู่ที่ตัวนักเรียนเองด้วย ว่าจะสามารถร้องหรือเลียนแบบ ถอดแบบลักษณะการร้องได้เพียงใด ใช้คำว่า พรหมสอนอย่างเดียวคงไม่ได้ผล ต้องมีพรหมเกิดด้วย" นั่นคือ รักเรียนต้องมีความรักและพยายามที่จะฝึกหัดช่างสังเกตจดจำ และพยายามทำตาม เลียนแบบ รวมทั้งแตกฉานเรื่องภาษาไทยด้วย"*

1.2.4 **การประยุกต์ใช้** โดยปรับการร้องและเล่นให้เหมาะสมกับสถานการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในสถานการณ์นั้น ๆ พ่อเพลง แม่เพลง จะพิจารณาโอกาส สถานที่ ผู้ร้อง เช่น ต้องร้องในโอกาสงานใด สถานที่ใด ผู้ที่จะร่วมร้องโต้ตอบ ผู้ใดจะเป็นผู้ร้องนำ ร้องรับ ศึกษาประเด็นที่สมควรพิจารณานำไปบรรจุในเนื้อร้องของเพลง เพื่อให้สอดคล้องกับกาลเทศะของงาน การแต่งเพลง คำกลอน สระ เสียง ต่าง ๆ ให้มีความสัมพันธ์ราบรื่นตลอดการร้องในช่วงนั้น ๆ เช่น หากนำไปใช้ร้องเพื่อต่อต้านยาเสพติด ป้องกันโรคเอดส์ก็ต้องปรับเนื้อหาของเพลงให้เป็นทางป้องกันพิษภัยของยาเสพติด หรือป้องกันโรคเอดส์ และอื่น ๆ เช่น ร้องชมเจ้าภาพงานบวช งานแต่ง ซึ่งในปัจจุบันเริ่มมีการประยุกต์นำไปใช้สามารถพบเห็นได้ในชุมชนอำเภอเมืองตราดดังเนื้อร้อง (ภาคผนวก ค) พ่อเพลงตำบลชำราก อายุ 66 ปี กล่าวว่า "ผู้เรียนต้องเป็นคนกล้าแสดงออก รักสนุก ชอบอ่านกลอน และจดจำ เช่น อ่านนิราศของสุนทรภู่ 4 ตอนแบบคำกลอนที่ว่า

"นิราศรักหักใจอาลัยหวน รักพระแท่นดงรังตั้งแต่ควร
มิได้ชวนขวัญใจไปด้วยกัน อยู่ห่าง ห่าง ต่างบ้านมานานปะ
มิเลยละลืมนุชสุดกระสัน..."

ผู้ที่จะร้องเพลงได้ดีจะต้องเป็นคนชอบอ่านกลอน แล้วจำมาปรับแต่งเป็นเพลงอื่น ๆ ได้อีก เช่น เพลงโขลกขนมจีน ซึ่งเป็นเพลงที่ใช้ร้องขณะทำขนมจีนต้องโขลกแป้งเพื่อให้แป้งเข้า

กันดีก่อนที่จะนำไปโรยเป็นเส้นขนมจีน ซึ่งมีจุดประสงค์เดียวกับเพลงโหงฟางที่เป็นเพลงที่ทำให้สนุกสนานลืมเหนื่อย มีแรงในการทำงาน เพลงอื่น ๆ ก็เช่นกัน นำมาจากนิราศ สุภาษิตสอนหญิง นิราศเดือนสิบสองก็ใช้ได้ ดังตัวอย่างเพลงโขลกขนมจีนซึ่งผู้ร้องก็ประยุกต์มาจากนิราศ คำกลอนดังนี้

"นิราศรัก หักใจ อาลัย ก็เอยหวน ไปพระแท่นดงรัง ตั้งแต่ควร ก็มิชวนขวัญใจไปด้วยกัน เอิง เงิง เงย กันเอ๋ย เออ เอ๋ย กันเอย ก็มิชวนขวัญใจไปด้วยกัน เอย อยู่ ห่าง ห่างต่างบ้าน มานานก็เอยปะ ไม่เลยละ ลืมนุช สุดกระเอยสั้น แต่ตัวเรียม ร้างนุช สุดรำ ก็เอ๋ยพันจะจากกัน ทางรัก พะวัก วนเอย เอิง เงิง เงย วนเอ๋ย เออ เอ๋ย วนเอย จะจากกัน ทางรัก พะวัก วนเอย เอิง เงิง เงย วนเอ๋ย เออ เอ๋ย วนเอย

เพลงโหงฟางก็เช่นกันสามารถนำกลอนนิราศมาแต่งเป็นคำร้องเพลงโหงฟางได้ เช่น ตัวอย่างเพลงโหงฟางต่อไปนี้

"จะกล่าวละสอกจะบอกคำไข ฟังคำภิปราย ผมจะกล่าวพจนา ชาไว้ก็ชาไว้
เรื่องการสงฟางเป็นของเก่า ๆ ที่เอามาเล่าให้ท่านฟัง"

พ่อเพลงตำบลหนองโสน อายุ 70 ปี กล่าวว่า *"บางช่วงที่ไปเล่นหนังตะลุงยังสามารถนำไปร้องได้ทั่วไป หากมีลูกคู่ร้องรับกันได้"*

2. **กระบวนการสืบทอด**

ประกอบด้วยขั้นตอนสำคัญ 3 ขั้นตอน คือ

2.1 **การเผยแพร่** โดยการร้องและเล่นให้ผู้อื่นรับรู้ และมองเห็นคุณค่า หลังจากที่พ่อเพลง แม่เพลง ได้ผ่านกระบวนเรียนรู้ฝึกฝนจนเกิดทักษะ มีความชำนาญในการร้องและเล่นจนสามารถร่วมแสดงในเวทีจริง ซึ่งก็คือบนลานนวดข้าวนั่นเอง การร้อง การเล่น การแสดงออกในเหตุการณ์จริง สถานที่จริงจะเป็นการแสดงให้ผู้ชม ผู้ร่วมงาน เด็ก ๆ ผู้ที่สนใจได้ดูเป็นต้นแบบโดยเฉพาะพ่อเพลง แม่เพลง ที่มีความจัดเจนปฏิภาณไหวพริบฉับไว สามารถสรรหาคำร้องมีลูกเล่นให้ผู้ชมติดอกติดใจได้แล้วจะเป็นการเผยแพร่สืบทอดจากรุ่นสู่รุ่นต่อไปโดยไม่จบสิ้น การได้ลงมือทำจริงสืบทอดให้บุตรหลาน ญาติพี่น้อง ผ่านกระบวนการทางครอบครัว การทำกิจกรรมร่วมกันของสมาชิกในครอบครัวทำให้เกิดการเรียนรู้ตามไปด้วย ไม่ต้องมีทฤษฎีอะไรมากมาย ร้องไปวิจารณ์กันไปถามและชี้แนะอย่างต่อเนื่อง จะทำให้เห็นพฤติกรรมอยู่ประจำทำให้สัมผัสกิจกรรมอย่างต่อเนื่องเกิดการซึมซับไปทีละเล็กละน้อย ทำให้ลูกหลานจดจำเป็นแบบอย่าง ผู้ทรงภูมิปัญญาสาขาภาษาและวรรณกรรม อายุ 68 ปี กล่าวว่า

> *"ต้องคุยให้พ่อเพลง แม่เพลง เข้าใจก่อนว่าการที่จะให้แสดงให้ผู้อื่นดูแล้วจะเกิดประโยชน์อะไรกับสังคม ให้เขาเห็นความสำคัญและเกิดความภาคภูมิใจในตัวเขา ที่มีความสำคัญต่อสังคม เสมือนเป็นพ่อครู แม่ครู เป็นปูชนียบุคคลที่ควรส่งมอบไว้ให้แก่ลูกหลาน หากไม่ทำสิ่งเหล่านี้เพลงพื้นบ้านอาจจะล้มหายและตายไปพร้อมกับตัวเขา"*

มหาวิทยาลัยบูรพา Burapha University

มีความหมายว่าการจะนำความรู้ ความสามารถในการร้องเพลงโหงฟางไปถ่ายทอดให้แก่คนรุ่นต่อไปให้ได้ผลนั้นจะต้องชี้แจงให้พ่อเพลง แม่เพลง เกิดทัศนคติที่ดี เห็นคุณค่าของเพลง ประโยชน์ที่ได้รับความรู้จากการร้องเพลงเห็นความสำคัญของการสืบทอดให้เพลงโหงฟางสามารถดำรงอยู่ได้ไม่ล้มหายตายจากไปพร้อมกับคน

2.2 **การกระทำอย่างต่อเนื่อง** โดยมีการร้องและเล่นต่าง ๆ ตามโอกาสที่เหมาะสมในสังคม การร้องเพลงโหงฟางในปัจจุบันหาดูได้ยากมาก ที่ถูกต้องครบถ้วนตามรูปแบบประเพณีที่ยึดถือปฏิบัติสืบต่อกันมาไม่มีอีกแล้ว เนื่องจากสถานที่ เหตุการณ์ บุคลากร อุปกรณ์ในการทำนามีหลงเหลืออยู่ตามบ้านของชาวนาน้อยมาก มักกระจัดกระจายไม่เป็นระเบียบ เมื่อไม่มีการทำนาไม่มีความจำเป็นที่จะต้องใช้อุปกรณ์ แต่ผู้ทรงภูมิปัญญา "เพลงโหงฟาง" ยังมีความรู้สึกผูกพันต่อวิถีชีวิตชนบทพื้นบ้าน ความเรียบง่าย ความบันเทิงในสุนทรียรสของเพลงพื้นบ้าน ยังคงมีเหล่าศิลปินพื้นบ้านที่เห็นความสำคัญและพยายามปรับตัว พัฒนารูปแบบการนำเสนอให้มีการแสดงออกโดยการจำลองสถานการณ์จริงจากเหตุการณ์ในท้องทุ่งนาที่เป็นลานกว้าง ย่อขนาดให้เล็กลงจนสามารถนำไปแสดงบนเวทีเพื่อจุดประสงค์ให้สามารถแสดงออกแก่สาธารณชนให้เห็นได้ยินเสียงร้อง ท่าทางในการทำงานประกอบการร้อง และพยายามแต่งเนื้อร้อง สอดใส่ทำนองให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตในปัจจุบัน ปรับให้ทันสมัยเพื่อเรียกร้องให้กลุ่มคนยุคใหม่ได้หันมาสนใจภูมิปัญญาท้องถิ่นซึ่งมีโอกาสสูญหายไปจากวิถีชีวิตชาวชนบท จากเหตุผลนี้ พ่อเพลงจึงมีความพยายามที่จะปรับตัว ปรับเวลาการแสดงที่เป็นการสาธิตให้ใช้เวลาไม่มากนัก เพื่อคนดูที่ยังไม่เกิดความรัก ความผูกพัน ไม่เห็นคุณค่า จะได้ไม่รู้สึกเบื่อหน่ายและพยายามให้คนรุ่นใหม่ได้เกิดความรู้สึกซึมซับและเปลี่ยนเป็นความรู้สึกสนใจได้ในที่สุด แสดงว่าในการเรียนการสอน การถ่ายทอดให้แก่เด็กยุคใหม่ จำเป็นต้องคิดหาวิธีการให้ผู้เรียนเกิดความรู้สึกว่าต้องการและสมัครใจที่จะเรียนเอง เนื้อร้องต้องทันสมัยเหมาะสมกับวัยของคนสมัยใหม่ด้วย ดังคำพูดของพ่อเพลงตำบลหนองโสน อายุ 69 ปี กล่าวว่า

"การเล่นเพลงโหงฟาง ปัจจุบันแสดงออกต่อสาธารณชน ใช้เวลาประมาณ 30 นาที เล่นได้พอสมควร ไม่ถูกต้องตรงที่ไม่มีควาย แต่ผู้ชมก็น่าจะเข้าใจได้"

ศิลปินพื้นบ้านตำบลชำราก อายุ 62 ปี แสดงความคิดเห็นว่า

"การสอนสมัยนี้ใช้วิธีนำเนื้อร้องมาให้ สาธิตการร้อง แนะนำให้ลองทำตามแนะวิธีการที่ถูกต้อง เด็กในยุคใหม่ เจอแต่เพลงที่ทำนอง เนื้อร้องเร้าใจ คนร้องลูกคู่ต้องร้องรับให้ได้จังหวะ

2.3 **การฝึกหัดคนรุ่นใหม่** ให้เห็นคุณค่าและมีความสามารถในการร้องและเล่น นอกจากการสืบทอดที่จัดให้มีการแสดงบนเวที ตามโอกาสอันเหมาะสมแล้ว การส่งเสริมให้ผู้ที่

ร้องได้ เล่นได้ มีเวทีสนับสนุนการนำผลงานออกแสดงให้ผู้อื่นชม สำหรับการมีเวทีรองรับเท่านั้นยังไม่เพียงพอ การที่จะอนุรักษ์วัฒนธรรมของท้องถิ่นให้สืบทอดไปสู่คนรุ่นใหม่ได้ จำเป็นต้องมีการถ่ายทอดฝึกหัดคนรุ่นใหม่ให้เห็นคุณค่า ความสำคัญ เกิดเจตคติที่ดีต่อเพลงพื้นบ้านของท้องถิ่น วิธีการที่ดีที่สุดคือ การฝึกหัดคนรุ่นใหม่ให้ได้รับความรู้ ผ่านกระบวนการเรียนรู้จนสามารถนำความรู้ที่ได้รับไปแสดงออกให้แก่ผู้อื่นได้ชมเกิดทักษะ ความชำนาญ มีประสบการณ์ สามารถเป็นผู้สืบทอดความรู้ด้านเพลงพื้นบ้านโดยเฉพาะ "เพลงโหงฟาง" ของจังหวัดตราดได้อย่างถูกต้องสมสมัย พ่อเพลงตำบลชำราก อายุ 66 ปี กล่าวว่า

"เมื่อมีคนมาฝากตัวเป็นศิษย์ ก็ยินดีที่จะถ่ายทอดให้ เพื่อไม่ให้เพลงนี้สูญหายไปโดยไม่หวังสิ่งตอบแทน"

พ่อเพลงตำบลหนองโสน อายุ 70 ปี แสดงความคิดเห็นว่า

"ต้องการนำเสนอ อบต. ให้ส่งเสริม ผลักดันศิลปินพื้นบ้านเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งใน อบต. อาจเลือกศิลปินในตำบล หมู่ละ 2 คน คัดเยาวชนที่มีแวว จัดอบรมถ่ายทอดความรู้ ให้คำแนะนำให้มีความรู้ความสามารถจนร้องเพลงโหงฟางได้ ขอให้ผู้รับผิดชอบนำเสนอดำเนินโครงการสืบค้น รวบรวม ศิลปินเน้นการแสดงที่เป็นพื้นฐานดั้งเดิม ของดีสมควรทำนุบำรุงถ่ายทอดให้เด็กรุ่นใหม่ได้เรียนรู้ ได้ฝึกหัด ทำให้เกิดความซาบซึ้งรักในถิ่นบ้านเกิด ของดีในท้องถิ่นให้คงอยู่ไว้ตราบนานเท่านาน"

พ่อเพลงตำบลหนองโสน อายุ 69 ปี กล่าวว่า

"การเล่นเพลงโหงฟาง ปัจจุบันแสดงออกต่อสาธารณชน ใช้เวลาพอสมควรประมาณ 30 นาที เล่นได้พอสมควร ไม่ถูกต้องตรงที่ไม่มีควาย แต่ผู้ชมก็น่าจะเข้าใจได้"

ศิลปินพื้นบ้านตำบลชำราก อายุ 62 ปี แสดงความคิดเห็นว่า

"การสอนสมัยนี้ใช้วิธีนำเนื้อร้องมาให้ สาธิตการร้อง แนะนำให้ลองทำตามแนะวิธีการที่ถูกต้อง เด็กในยุคใหม่ เจอแต่เพลงที่ทำนอง เนื้อร้องเร้าใจ คนร้องลูกคู่ต้องร้องรับให้ได้จังหวะ"

แสดงว่าในการเรียนการสอน การถ่ายทอดให้แก่เด็กยุคใหม่ จำเป็นต้องคิดหาวิธีการให้ผู้เรียนเกิดความรู้สึกว่าต้องการและสมัครใจที่จะเรียนเอง เนื้อร้องต้องทันสมัยเหมาะสมกับวัยของคนสมัยใหม่ด้วย และผู้ทรงภูมิปัญญาสาขาภาษาและวรรณกรรม อายุ 68 ปี กล่าวว่า

"มีพ่อเพลง แม่เพลง ที่ยังร้องและแต่งเนื้อร้อง ได้ดำเนินการจัดอบรมผู้ที่สนใจ ปัจจุบันมีกลุ่มผู้ที่ร้องได้และเป็นผู้เกี่ยวข้องกับการทำนา นวดข้าว สงฟาง และร้องเพลงโหงฟาง พยายามนำเอาเพลงโหงฟางมาจำลองสถานการณ์ให้เหมือนจริง จัดสถานที่ให้คล้ายของเดิม และร้องเพลงโหงฟางกึ่งการสาธิตที่สามารถปรับให้เข้ากับบรรยากาศยุคปัจจุบันได้ ทำให้ผู้ชมผู้ฟังเกิดความรู้สึกชื่นชอบครึกครื้น สนุกสนานได้ แต่ยังไม่สามารถนำไปประกอบเป็นอาชีพได้"

มหาวิทยาลัยบูรพา Burapha University

ศิลปินพื้นบ้าน ตำบลห้วงน้ำขาว บ้านเปร็ดใน อายุ 62 ปี กล่าวว่า

"ผู้ที่มาเที่ยวลานนวดข้าว ส่วนใหญ่ในสมัยนั้นจะสนุกเพราะเพลงโหงฟาง ช่วงสงฟาง และโหง เป็นตัวชูโรง หากไม่โหงจะรู้สึกงานกร่อย ไม่มีรสชาติ แม้คนต่างบ้านยังมาเที่ยวช่วงสงฟาง ได้จีบสาว และได้โหงเพลงด้วย

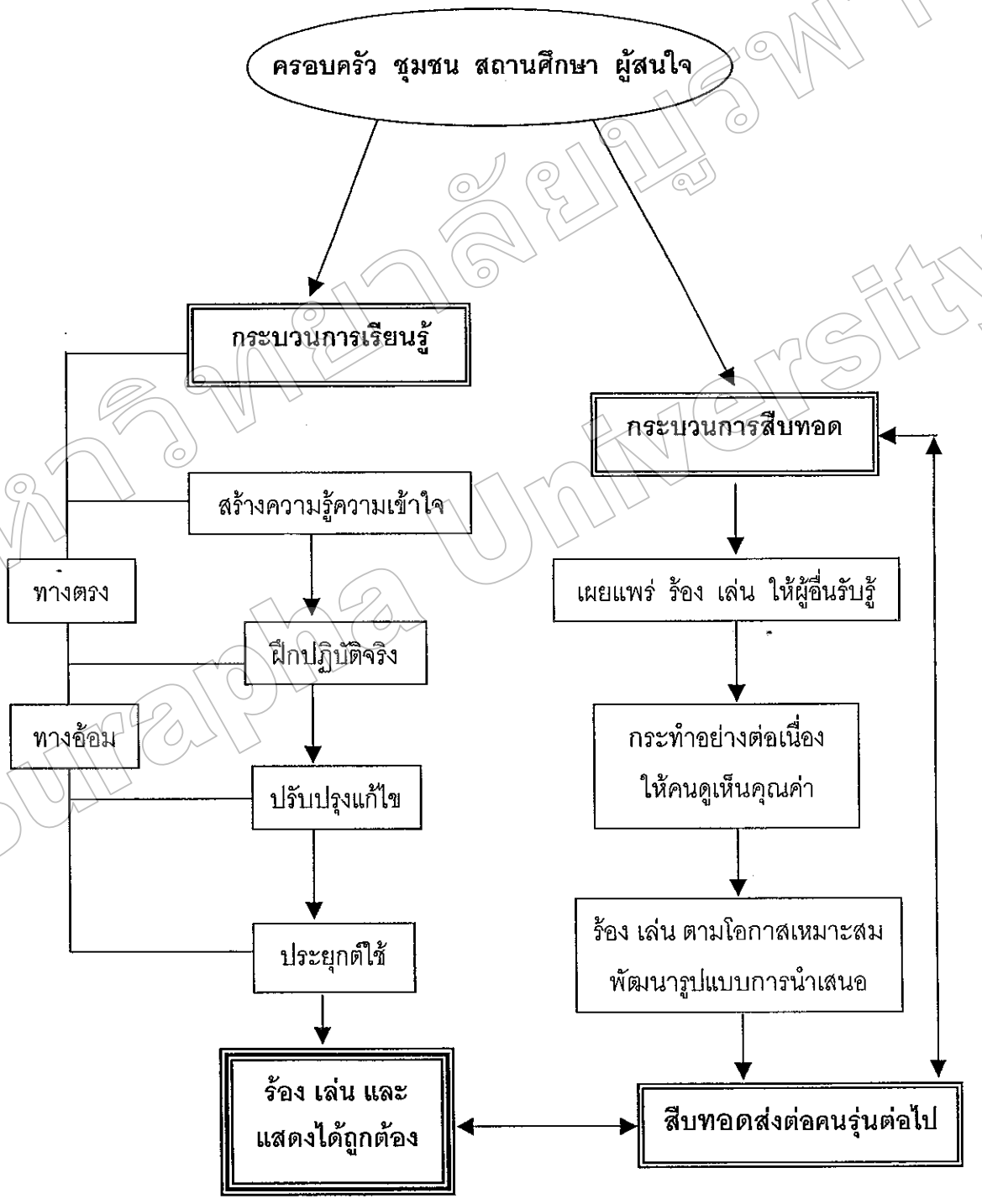

ภาพที่ 6 ขั้นตอนกระบวนการเรียนรู้และการสืบทอด

มหาวิทยาลัยบูรพา Burapha University

แนวทางในการธำรงรักษา "เพลงโหงฟาง"

1. การมีส่วนร่วมระหว่างชุมชนและสถานศึกษา

การที่จะธำรงรักษา "เพลงโหงฟาง" เพื่อให้คงอยู่ในชนบทนั้น นอกจากชุมชนเห็นคุณค่าและความสำคัญเท่านั้นยังไม่เพียงพอ มีความจำเป็นที่จะต้องคำนึงถึงการมีส่วนร่วมของสถานศึกษาในการที่จะประคับประคองให้เพลงพื้นบ้านดำรงอยู่ กิจกรรมใด ๆ ก็ตามหากชุมชนและสถานศึกษาเห็นความสำคัญให้ความร่วมมือและเข้าร่วมกิจกรรมเป็นอย่างดีจะบังเกิดความสามัคคี ร่วมแรงร่วมใจชักจูงให้เป็นผู้นำ เป็นต้นแบบสร้างพลังความศรัทธาให้เกิดแก่เยาวชนและสมาชิกในชุมชนให้ก้าวเข้ามามีส่วนร่วมได้ด้วยเช่นกัน พ่อเพลงแม่เพลง ศิลปินพื้นบ้าน มีความคิดเห็นสอดคล้องตรงกันว่าการจะธำรงรักษา "เพลงโหงฟาง" ไว้มิให้สูญต้องประสานความสัมพันธ์กับสถานศึกษา เพราะสถานศึกษาเป็นที่รวมของเยาวชนเด็กรุ่นใหม่สามารถเป็นต้นแบบให้แก่คนรุ่นต่อไปได้ สถานศึกษาเป็นหน่วยงานสำคัญที่รับผิดชอบจัดการศึกษาแก่นักเรียนให้มีความรู้ อ่านออก เขียนได้ เกิดทักษะด้านภาษาไทย การใช้ถ้อยคำที่ถูกหลักภาษาไทยเน้นให้เด็กเรียนรู้คำสัมผัส คำคล้องจอง ทักษะการเขียนโคลงกลอนและทักษะในการขับร้องเพลง ปัจจุบันสถานศึกษา ผู้บริหารและครูผู้สอนส่วนใหญ่ยังไม่รู้จัก "เพลงโหงฟาง" จึงไม่มีการนำเพลงพื้นบ้านนี้บรรจุไว้ในหลักสูตรการเรียนการสอนทำให้ "เพลงโหงฟาง" ไม่เป็นที่รู้จัก และนักเรียน ยังไม่เห็นความสำคัญ มีการดำเนินการจัดอบรมให้ความรู้ ทักษะในการร้อง "เพลงโหงฟาง" บ้างแต่ยังไม่ได้สอนวิธีการแต่งเพลง รวมทั้งยังไม่มีการเรียบเรียงเป็นเอกสารวิชาการ แม้แต่เนื้อเพลงที่พบก็มีน้อยมาก ผู้ทรงภูมิปัญญาท้องถิ่นสาขาภาษาและวรรณกรรม อายุ 55 ปี กล่าวว่า

"สถานศึกษาต้องจัดทำหลักสูตรท้องถิ่น แต่ครูผู้สอนยังไม่รู้จักเพลงพื้นบ้าน ดังนั้นสถานศึกษาจึงไม่เห็นความสำคัญและไม่นำลงบรรจุเป็นหลักสูตรท้องถิ่น ทำให้เด็กนักเรียนในปัจจุบันไม่มีโอกาสได้เรียนรู้"

ผู้ทรงภูมิปัญญาท้องถิ่นสาขาภาษาและวรรณกรรม อายุ 68 ปี เสนอความคิดว่า

"การจะร้องเพลงโหงฟางได้นั้น ขึ้นอยู่กับวัยด้วย อาจเริ่มฝึกที่เด็ก ๆ ก็ได้ ครั้งแรกอาจจะยังไม่รู้ความหมายก่อน เด็ก ๆ ที่ได้ยินเสียงเพลง บางคนที่ชอบร้องจะร้องตามได้อย่างรวดเร็ว ในเบื้องต้นคือ ต้องค้นหาผู้ที่ร้องเป็น ร้องได้ ที่อาวุโสเหล่านั้น ให้ร้องให้เราฟัง ถอดเทปออกมาเป็นเนื้อร้อง แต่ปัญหาขณะนี้ก็คือ เรายังไม่สามารถที่จะหาเนื้อร้องได้ เช่น มีคนร้อง 2 คน แต่อยู่คนละพื้นที่ ก็จำเป็นต้องจัดให้ทั้ง 2 ท่านนี้มาเจอกันและร้องโต้ตอบกัน หรือจัดให้มีการแสดงเลย"

มีคำพูดของศิลปินพื้นบ้านตำบลชำราก อายุ 74 ปี แสดงความคิดเห็นว่า

"มีความต้องการอนุรักษ์เพลงโหงฟางไว้ให้ลูกหลานได้เห็นบ้าง แม้ว่าคนไม่นิยม จะได้เห็นว่าคนสมัยก่อนมีความเป็นอยู่อย่างไร ไม่เช่นนั้นก็จะพบเห็นแต่สมัยใหม่ ต้องการให้เห็นเป็น

มหาวิทยาลัยบูรพา Burapha University

อนุสรณ์เตือนใจว่าคนโบราณทำนาด้วยความยากลำบากอย่างไรและในความยากลำบากนั้นเคลือบแฝงด้วยความสนุกสนานอย่างไร หากเราจะถอยหลังไปเลี้ยงควายก็พอมี แต่วัตถุประสงค์เลี้ยงไว้เพื่อขายควรนำเพลงมาปรับ ผสมร้องเป็นแนวอื่นบ้างก็ได้"

จากความคิดเห็นของพ่อเพลง ศิลปินพื้นบ้านทั้งหมดนี้แสดงว่าบุคลากรในชุมชนส่วนหนึ่งเห็นความสำคัญของการถ่ายทอดให้แก่เด็กและเยาวชนรุ่นใหม่ ดังนั้นจึงควรจับมือกันระหว่างชุมชนและสถานศึกษาบูรณาการร่วมกันนำเข้าบรรจุเป็นส่วนหนึ่งของหลักสูตรสถานศึกษาได้สำเร็จจะสามารถธำรงรักษาเพลงพื้นบ้านได้ และในการประชุมสัมมนาศิลปินพื้นบ้าน จังหวัดตราด ปี 2547 ดำเนินการโดยสำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดตราด ประธานกลุ่มศิลปินพื้นบ้านจังหวัดตราดได้มีการประชุมระดมความคิดในการจัดตั้งกลุ่มศิลปินพื้นบ้านต้นแบบเพื่อช่วยเหลือสถานศึกษาที่ขาดแคลนครูที่มีความรู้ความสามารถเฉพาะสาขาเพลงพื้นบ้านให้เข้าไปช่วยเป็นวิทยากรสอนนักเรียนในระบบโรงเรียน เพื่อเป็นสื่อกลางสำหรับศิลปินทั้งจังหวัด และเพื่อเป็นการให้บริการเมื่อมีผู้ติดต่อให้ไปแสดงหรือเผยแพร่ทั่วไป จัดทำเว็บไซค์ออกเผยแพร่ทางอินเตอร์เน็ตซึ่งจะเป็นการเผยแพร่ให้คนได้รู้จักภูมิปัญญาพื้นบ้านสาขาเพลงพื้นบ้านของจังหวัดตราด ประชาสัมพันธ์ให้คนได้รู้จักอย่างกว้างขวางยิ่งขึ้น ในปัจจุบันปีละ 1 ครั้งจะมีการประชุมสัมมนาศิลปินพื้นบ้านเชิญศิลปินมาพบปะแลกเปลี่ยนความรู้และมีความพยายามที่จะรวมกลุ่มและผสานการทำงานร่วมกับองค์กรท้องถิ่นเพื่อจะจัดตั้งให้เกิดกลุ่มศิลปินพื้นบ้านที่ดำเนินงานได้อย่างเข้มแข็งและเกิดประโยชน์แก่สถานศึกษาและชุมชน

"ถ้าจะดูให้ลึกซึ้งจะพบว่าคนตราดมีอะไรมากมาย เพลงโหงฟางสมควรได้อนุรักษ์ไว้นำมาสู่การถ่ายทอดบอกให้รู้ว่าใช้กับฟาง เมื่อไม่มีกองฟาง ไม่มีคนทำนาเกี่ยวข้าวแล้ว แต่ถ้าจะนำเสนอสู่การเรียนรู้และปรับประยุกต์ให้เข้ากับกิจกรรมอื่น ก็ไม่น่าจะเสียหาย เพราะสามารถประยุกต์ให้เข้ากับกิจกรรมอื่นได้มากมาย"

แม้ว่าจะไม่มีการทำนาไม่มีกองฟาง แต่ก็สามารถปรับตัว ประยุกต์วิธีการแสดงออกสื่อให้เห็นในรูปของกิจกรรมอื่นได้หลายอย่าง ไม่จำเป็นว่าจะต้องร้องในทุ่งนาเท่านั้น และจากการประชุมคณะกรรมการกลุ่มศิลปินพื้นบ้านจังหวัดตราด ที่ได้รับการคัดเลือกให้เป็นตัวแทนกลุ่มศิลปินพื้นบ้านแยกเป็นรายตำบลทุกตำบลมีข้อสรุปว่า ควรรวบรวมผู้ทรงภูมิปัญญาท้องถิ่นในแต่ละตำบล แต่ละหมู่บ้าน เป็นแกนนำให้แก่กลุ่มศิลปินต่าง ๆ เพื่อง่ายต่อการติดต่อประสานงานและมีข้อเสนอให้หน่วยงาน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น สภาวัฒนธรรมจังหวัด สภาวัฒนธรรมอำเภอ และสภาวัฒนธรรมตำบลร่วมรับทราบ ส่งตัวแทนเข้าเป็นคณะกรรมการ เพื่อรับทราบปัญหา ความต้องการ ซึ่งอาจมีข้อเสนอแนะต่าง ๆ เพื่อประสานการทำงานร่วมกัน ปัจจุบันกำลังดำเนินการรวบรวมรายชื่อภูมิปัญญาแต่ละสาขาเป็นการเตรียมความพร้อมหากส่วนราชการ หรือหน่วยงานใดร้องขอข้อมูล รายละเอียดต่าง ๆ กลุ่มศิลปินพื้นบ้านก็พร้อมที่จะให้ความร่วมมือ

มหาวิทยาลัยบูรพา Burapha University

2. **จัดทำหลักสูตรท้องถิ่น**

จากคำกล่าวที่ผู้ทรงภูมิปัญญาสาขาภาษาและวรรณกรรม อายุ 68 ปี กล่าวว่า

"สถานศึกษาต้องจัดทำหลักสูตรท้องถิ่น แต่ครูผู้สอนยังไม่รู้จักเพลงพื้นบ้าน ดังนั้น สถานศึกษาจึงไม่เห็นความสำคัญ และไม่นำลงบรรจุเป็นหลักสูตรท้องถิ่น ทำให้เด็กนักเรียนในปัจจุบันไม่มีโอกาสได้เรียนรู้"

การเรียนรู้จะเกิดขึ้นไม่ได้ ถ้าไม่มีหลักสูตรและครูผู้สอนไม่รู้จักเพลงโหงฟาง ดังนั้นเมื่อไม่รู้ก็ไม่เห็นความสำคัญ และไม่นำลงบรรจุในหลักสูตรท้องถิ่น ก็ไม่มีการสอนการถ่ายทอดให้แก่นักเรียน ผู้ทรงภูมิปัญญาสาขาภาษาและวรรณกรรม อายุ 55 ปี กล่าวว่า

"วิถีชีวิตของชาวนา สงบ เรียบ ง่าย แต่ในนั้นก็มีศิลปะ และศิลปะนั้นจะมาจากภาษาไทย เจ้าบทเจ้ากลอน การร้อง จังหวะจะโคน การนำเอาสิ่งใกล้ ๆ ตัวที่มีอยู่นั้นมาประกอบเป็นดนตรี แม้แต่เสียงกระทุ้งของกระดองไห ซึ่งเอามาเคาะกันก็เป็นภูมิปัญญาส่วนหนึ่งของบรรพชนของเราที่คิดหาวิธีสนุกสนานโดยไม่ต้องลงทุน"

จากที่ผู้ทรงภูมิปัญญาทั้งสองท่านนี้ได้แสดงความคิดเห็นถึงคนในอดีตที่มีวิถีชีวิตเรียบง่ายแบบเก่า ไม่ต้องเสียเงิน ในการซื้อของเล่นให้ลูกหลาน แต่ใช้ภูมิปัญญาคิดหาวิธีการสร้างความบันเทิงได้ โดยไม่ต้องลงทุนแต่ก็ทำให้เกิดความสนุกสนานได้เช่นกัน ผู้ทรงภูมิปัญญาสาขาภาษาและวรรณกรรม อายุ 55 ปี กล่าวว่า

"หากจะมีคำถามว่าแล้วจะทำอย่างไรได้ ถึงคราวจะหมดก็ต้องหมด เมื่อไม่มีการเกี่ยวข้าว นวดข้าว ก็ไม่มีการร้องเพลงโหงฟาง เด็กรุ่นใหม่ก็ไม่ได้ดู ไม่ได้เห็น สูญก็ต้องสูญนั้น ถ้าจะพิจารณาว่าเวลาในอดีตที่จะเดินทางมาถึงปัจจุบันและเดินต่อไปในอนาคตนั้น เมื่อไม่มีใครใส่ใจไม่เห็นความสำคัญ ก็จะไม่สามารถตอบใครได้ว่าเรามาจากไหน เรามีร่องรอยอะไรอยู่ข้างหลังบ้างหรือไม่"

ที่กล่าวเช่นนี้เจตนาให้เข้าใจว่าหากคนรุ่นก่อนถึงปัจจุบันยังไม่เห็นความสำคัญ ไม่รีบสร้างร่อยรอยให้เป็นหลักฐานไว้ให้คนรุ่นหลัง เด็ก ๆ ก็จะไม่สามารถสืบค้นความเป็นมาและความสำคัญของท้องถิ่นได้

ผู้ทรงภูมิปัญญาสาขาภาษาและวรรณกรรม อายุ 55 ปี กล่าวว่า

"การที่จะนำเข้าสู่กระบวนการเรียนการสอนในระบบโรงเรียน จัดทำหลักสูตร ถ้าผู้บริหารมีวิสัยทัศน์กว้าง รู้บริบทของตนเองจะนำอะไรเข้าไปให้เกิดประโยชน์กับนักเรียนและนักเรียนมีความต้องการอะไร หลักสูตรหลัก หลักสูตรรอง และที่จัดให้วิชาภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นหลักสูตรรอง แต่จริง ๆ แล้วหลักสูตรรองมีความสำคัญเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตจริง ๆ ใกล้ชิดกับนักเรียนมาก

มหาวิทยาลัยบูรพา Burapha University

เด็กคลุกคลีอยู่ทุกวัน ครูผู้สอนพยายามปรับปรุงการทำงานให้สอดคล้องกับนโยบาย ปรับเปลี่ยนไปเป็นวัฏจักรไม่รู้จบ เพลงพื้นบ้านของเรายังมีวัฒนธรรมอีกมาก ที่กำลังจะเลือนไปต้องรีบรวบรวมรักษาและสืบค้นของเก่าไม่ให้สูญหาย"

การจะอนุรักษ์ฟื้นฟูภูมิปัญญาท้องถิ่นที่กำลังจะเลือนหาย หากสถานศึกษาเห็นความสำคัญ คำนึงถึงประโยชน์ที่เด็กจะได้รับ โดยเฉพาะในเรื่องเอกลักษณ์ของท้องถิ่น สามารถนำไปกำหนดในหลักสูตร จะช่วยสนับสนุนให้การอนุรักษ์วัฒนธรรมประสบความสำเร็จ ทำให้สามารถธำรงรักษา และส่งต่อแก่เด็กรุ่นหลังต่อไป พ่อเพลงตำบลหนองโสน อายุ 70 ปี เสนอความคิดว่า

"หากต้องการให้เพลงโหงฟางดำรงคงอยู่ได้ ต้องหาวิธีผลิตเอกสาร ตำรา เพื่อถ่ายทอดแก่เด็กรุ่นหลัง ๆ พยายามให้คนเขียนเป็นตำราขึ้นเพื่อเด็กได้ใช้เรียน สู่รุ่นลูก รุ่นหลาน ที่ผ่านมาไม่มีตำราเรียน"

พ่อเพลงตำบลบ้านโพรงตะเฆ่ ตำบลห้วยแร้ง อายุ 66 ปี กล่าวว่า

"ในปัจจุบันยังไม่มีการเปลี่ยนแปลง โดยเฉพาะคำกลอน ท่วงทำนอง แต่ยังไม่มีการรวบรวมเขียนเป็นตำรับ ตำรา ที่สามารถนำไปใช้สอนเผยแพร่แก่เด็กรุ่นหลังได้ มีคนตำบลวังกระแจะกับตำบลหนองโสน สามารถร้องเพลงโหงฟางได้ หากมีการรวมตัวผู้ที่ร้องได้มาร่วมกันร้อง และถอดเนื้อร้องออกมาเป็นตัวอักษรจะสามารถเป็นต้นแบบใช้สอนคนรุ่นหลังได้อีก"

ดังนั้นวิธีการธำรงรักษา "เพลงโหงฟาง" ที่พ่อเพลง แม่เพลงให้ข้อเสนอแนะคือการจัดทำหลักสูตรท้องถิ่นบรรจุไว้ให้สถานศึกษาในพื้นที่เป็นหลักสูตรต้นแบบใช้สอนนักเรียนที่เป็นทายาทเป็นมรดกของชาติในอนาคตต่อไป

3. **ผลิตสื่อเพื่อเผยแพร่**

นอกจากการจัดทำเอกสารตำราเรียน ซึ่งผู้สอนสามารถนำไปใช้สอนในห้องเรียนแล้ว วิธีการที่จะทำให้คนทั่วไปได้รู้จัก ได้เห็นคุณค่าจำเป็นต้องผลิตสื่อเพื่อนำออกเผยแพร่เป็นการประชาสัมพันธ์ส่งเสริม สนับสนุน ให้ภูมิปัญญาท้องถิ่นแพร่กระจาย ผู้สนใจสามารถศึกษาได้ด้วยตนเอง การผลิตสื่อสามารถผลิตได้หลากหลายรูปแบบ จากการประชุมคณะกรรมการกลุ่มศิลปินพื้นบ้านจังหวัดตราด มีข้อเสนอแนะว่า หลังจากรวบรวมรายชื่อผู้ทรงภูมิปัญญาท้องถิ่นของจังหวัดตราด และรายละเอียดของภูมิปัญญาสาขาต่าง แล้ว ควรจัดทำเป็นเอกสาร แผ่นพับ สื่อต่าง ๆ ได้แก่ สื่อวีดีทัศน์ แถบบันทึกเสียง หรือถ้ามีงบประมาณเพียงพอจะพัฒนาขึ้นเป็นโปรแกรมสำเร็จรูป ให้สามารถศึกษาได้ด้วยตนเอง ซึ่งสอดคล้องกับนโยบายของกระทรวงวัฒนธรรม ที่สนับสนุนให้มีการสืบค้น สร้างองค์ความรู้ ในโครงการเก็บรวบรวมข้อมูลภูมิบ้านภูมิเมือง รับผิดชอบงานและสนับสนุนงบประมาณโดยสำนักวิจัยและส่งเสริมวัฒนธรรมวิถีชน

มหาวิทยาลัยบูรพา Burapha University

สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ ขณะนี้กำลังอยู่ในระหว่างการรวบรวมข้อมูลต่าง ๆ นโยบายของกลุ่มศิลปินพื้นบ้านของจังหวัดตราด ที่รวบรวมรายชื่อ ผู้ทรงภูมิปัญญาสาขาเพลงพื้นบ้านโดยเฉพาะ “เพลงโหงฟาง” จัดตั้งกลุ่มศิลปินพื้นบ้านต้นแบบ เพื่อเป็นการช่วยเหลือสถานศึกษาที่ขาดแคลนครูที่มีความรู้ความสามารถเฉพาะสาขาเพลงพื้นบ้านให้เข้าไปช่วยเป็นวิทยากรสอนนักเรียนในระบบโรงเรียน มีจุดประสงค์เพื่อเป็นการเผยแพร่ให้คนได้รู้จักภูมิปัญญาพื้นบ้าน สาขาเพลงพื้นบ้านของจังหวัดตราดได้อย่างกว้างขวางยิ่งขึ้น

มหาวิทยาลัยบูรพา Burapha University